

كارىگهري كولتورى جهنگ له هونهري وینه کيشاندا

كاروان عهبدول مهجيد قادر¹ - ئازاد حمه عبدالله² - رېيوار سعید³

rebwar.rashed@univsul.edu.iq - azad.hama@univsul.edu.iq - karwanqadir1984@gmail.com

¹ بهشی شیوه کاری وینه کیشان، کۆلیژی هونهر، زانکۆی سلیمانی، سلیمانی، ههریمی کوردستان، عێراق.

² بهشی باخچهی مندالان، کۆلیژی پهروه دهی بنه رته، زانکۆی سلیمانی، سلیمانی، ههریمی کوردستان، عێراق.

³ راگری کۆلیجی هونهر، زانکۆی سلیمانی، سلیمانی، ههریمی کوردستان، عێراق.

پوخته ی توێژینه وه:

ئهم توێژینه وهیه تایبه ته به لیکۆلینه وه له (کارىگهري كولتورى جهنگ له هونهري وینه کيشاندا) له سنورى ههریمی کوردستان/ عێراق، که پیکدیت له چوار بهش، بهشی یه کهم بریتیه له تهوهره کانی تایبه ته به پیناسه کانی توێژینه وه که ههریه که له باسه کانی (کیشه ی توێژینه وه، گرنگی توێژینه وه، ئامانجی توێژینه وه و سنوره کانی توێژینه وه) که کیشه ی توێژینه وه لهم پرسیاره کۆده کرێته وه (ئایا كولتورى جهنگ کارىگهري له سه ر ناوه رۆک و شیواز و فۆرمی نیگارکیشان هیه؟)، به ئامانجی ده رخستنی کارىگهري جهنگ له سه ر هونهري نیگارکیشان، بهشی دوهم باس له جهنگ و کارىگهريیه کانی جهنگ ده کات، که یه کیکه له دیارده کۆمه لایه تیه کان، که گۆرانیکاری بهرچاو له گه ل خۆیدا دینیت، ده بیته هۆی کارىگهري له سه ر لایه نی کۆمه لایه تی و كولتورى و هونهري. ههروه ها خستنه روی وته ی زانا و بیرمه ندان له سه ر كولتورى جهنگ، که چۆن جهنگ گۆرانیکاری له سه ر ژیا نی مرۆف دروست ده کات. باس له په یوه ندی و جیاوازی نیوان جهنگ و ئاشتی ده کات، باس له گرنگی كولتورى ئاشتی ده کات، هاوکات باس له دۆخی سهختی مرۆفه کان ده کات، له کاتیکدا که ئاشتی بونی نییه یاخود نامینیت، باس له په یوه ندی نیوان ململانێ سیاسى و كولتورى و فرههنگه کان ده کات، که کارىگهري ههیه له سه ر دۆخی جهنگ و ئاشتی. بهشی سییه م توێژه ران چه ند نمونه یه کیان وه گرته وه له کاره هونهريیه کانی هونه رمه ندانی ههریمی کوردستان له سه ر جهنگ و كولتورى جهنگ کردوه، بهشیواز و میتۆدی زانستی خراونه ته رو. بهشی چواره م ئه نجام و ده رئه نجام و راسپارده و سه رچاوه کان خراونه ته رو.

کلیله وشه: کارىگهري، كولتور، جهنگ، هونهري وینه کیشان

The impacts of culture of war on visual art in the Kurdistan Region / Iraq

Karwan Abdull Majed Qadir¹ - Azad Hama Abdullah² - Rebwar saeed³

¹Department of Painting College of Arts, Sulaimani University, Sulaimani, Kurdistan Region, Iraq.

²Department of Kindergarten, College of Basic Education, Sulaimani University, Sulaimani, Kurdistan Region, Iraq

³Dean of College of Arts, Sulaimani University, Sulaimani, Kurdistan Region, Iraq.

Abstract:

This research explores how the culture of war influences painting in the Kurdistan Region of Iraq. The study is divided into four chapters. The first chapter covers key aspects such as definitions of the research, including the research problem, its significance, objectives, and limitations. The main research question focuses on whether the culture of war changes the content, style, and form of painting. The goal is to demonstrate how war affects the art of painting. The second chapter deals with war and its impact. War is a social phenomenon that makes big changes, affecting society, culture, and art. The chapter also shares quotes from scientists and thinkers about how war affects people's lives. It discusses the relationship and difference between war and peace, the importance of a culture of peace, the difficult situation of people when peace does not exist or disappear, and the relationship between political and cultural conflicts that have an impact on the state of war and peace. In the third chapter, the researchers collected samples of artworks created by artists from the Kurdistan Region. These artworks focus on war and war culture and are presented in a scientific way. Chapter four summarizes the findings, draws conclusions, gives recommendations, and lists sources.

Keyword: Painting, Effect, Culture, War.

پێشهکی: کاریگه‌ری کولتوری جه‌نگ له هونه‌ری وێنه‌کێشاندا بابته‌ی ئەم توێژینه‌وه‌یه‌یه، که له یه‌ک کاتدا کولتور و جه‌نگ له‌ژێر سایه‌ی جوړیک له جوړه‌کانی هونه‌ر به‌ریاسده‌خات، که ئەوه‌ش هونه‌ری وێنه‌کێشانه. ئەم کاریگه‌رییه‌ له کولتوریکه‌وه بۆ ئەوێتر جوداوازه و ئاستی هونه‌ری وێنه‌کێشانیش، که له‌ناو کولتوره‌کان هاوشیوه‌ی نییه، گ‌رنگی خۆی هه‌یه بۆ دیاریکردنی کاریگه‌رییه‌که. هونه‌ر، که به‌ شیوازی جیا به‌کاربراهه‌ بۆ به‌ره‌واکردنی جه‌نگ پاشماوه‌ی جوړاوجۆری له‌پاش خۆی به‌جیه‌ئیشته‌وه. بۆیه له‌ پاش جه‌نگه‌ گه‌وره‌کانه‌وه زانایان شوێنیی کاریگه‌ری جه‌نگیان له‌سه‌ر شیوازی هونه‌رمه‌ندان ده‌ستنیشانکردوه و چۆنیه‌تی به‌ره‌سه‌ندنی شیوازه‌کانیش جیگای گ‌فتوگۆبونه له‌ توێژینه‌وه‌ هونه‌رییه‌کانیدا. جه‌نگ، که تیکده‌ری هونه‌ره‌ له کولتوریکه‌وه بۆ ئەوێتر جیا‌یه. لێره‌وه توێژینه‌وه‌که ئاو‌ر له‌و لایه‌نه‌ش ده‌داته‌وه، که چۆن و بۆچی هونه‌ری په‌یوه‌ست به‌ جه‌نگ دروستکراوه‌ ئەمه‌ش بۆخۆی پرسیاریکه‌ و روبه‌روی لیکۆله‌ران له‌ بواری کولتوری جه‌نگ ده‌بیته‌وه. هه‌ر له‌به‌رئ‌وه‌وه بۆ ئەوه‌ی ئالۆزی جه‌نگ له‌ناو کاری هونه‌ری وێنه‌کێشان دیاریبکه‌ین پێویستمان به‌وه‌ ده‌بیته‌، که کاریگه‌ری کولتوری جه‌نگ له‌ هونه‌ری وێنه‌کێشاندا ده‌ستنیشانبکه‌ین.

سهربارى ئهوه، له تووژينهوه كهدا كار له سهر ئهوه ده كهين، كه هونه ر به شيوهيه كى گشتى به پى سهردهمه جياوازه كان و پيوستيه كانى مروف بهردهوام له گورانكارى و له خزمهت مروفايه تيدا بوه، هونه رى وئيه كيشان به تايبه تى بۆ چه ندين سه ده وه ك ميديايه ك بۆ ده ربى رى روداو مژويه كان و پرسه كومه لايه تيه كان و به ها كولتوريه كانى گهلان به كارها توه. تابلوى جهنگ ژانرى هونه ره كه له لايه ن هونه رمه ندانوه به كارهي تراوه بۆ به دوكيومينت كردنى كاريگه رى ململانى كان له سهر كومه لگا و نيشاندانى روداو مژويه كانى نه ته وه كانيان. به گشتى هونه رمه ندانى ئه وروپا و بيانى كاريان له سهر ئه م بابه تانه كردوه به شيوه ي جياواز. بۆيه له تووژينه وه كهدا له سهر ئه و لايه نه ش ده وه ستين، كه هونه رمه ندانى كورد كاريان له سهر جهنگ و كولتورى جهنگ كردوه سه باره ت به و روداوانه ي كه به سهريان هاتون به هو كاري ئه وه ي كه گهلى كوردستانيش بهردهوام له نيو ئه م روداوانه دا بوه، به هو مى ململانى گهلانى زلهي زى دراوسى، كوردستان هه ميشه قوربانى سهره كى بوه به هو هه لكه وته ي جوگرافيايه وه و گه لى كه له هونه رمه ندان راسته وخو ئاماده ي ئه م روداو و ململانىانه بون.

له تووژينه وه كهدا جگه له وه ي په يوه ندى نيوان جهنگ و هونه ر و مژوى هونه رى جهنگيش ده خهينه ژيپرسياره وه، پرسىار له سهر ئه و چوارچيوه يش ده كهين، كه هونه رى جهنگ تيدا به رهه م دى ت و كولتورى جهنگ له هونه رى وئيه كيشاندا كاريگه رى ده خاته وه.

به شى يه كه م: چوارچيوه ي گشتى تووژينه وه

١-١ كيشه ي تووژينه وه:

كيشه ي تووژينه وه برىتويه له ليكوئينه وه له كاريگه رى كولتورى جهنگ له سهر هونه رى نىگار كيشان، كه له م پرسىاره كوده يته وه، ئايا كولتورى جهنگ كاريگه رى له سهر ناوه روك و شىواز و فو رى نىگار كيشان هه يه ؟

١-٢ گرنگى تووژينه وه:

گرنگى ئه م تووژينه وه يه له وه دايه تيشك ده خاته سهر په يوه ندى نيوان جهنگ و وئيه كيشان. تووژينه وه كه ليكوئينه وه له وه ده كات، كه چۆن هونه رمه ندان وئيه كيشانىان به كارهي تراوه بۆ وه لامدانوه و نوئيه رايه تى كردنى جهنگ و كاريگه ريه كانى له سهر كومه لگا، تووژينه وه كه ده توانى ت يارمه تيده ربى ت بۆ ئه وه ي روشنايى بخاته سهر رۆلى هونه ر له كومه لگاكانى سهرده مى جهنگدا، چۆن هونه رمه ندان له گه ل گوتارى جهنگدا به شدارىيان كردوه و به شدارىيان كردوه. ليكوئينه وه كه ده توانى ت په يوه ندى به سهرده مى ئىستاشه وه هه بى ت، چونكه كومه لگاكان هيشتا ناچارن مامه له له گه ل ململانى جيوپوله تىكى و پىكدادانى كولتورى بكه ن.

١-٣ ئامانجى تووژينه وه:

ده رخستى كاريگه رى جهنگ له سهر هونه رى نىگار كيشان له هه رىمى كوردستان/ عىراق.

١-٤ سنورى تووژينه وه:

سنورى بابه تى: كاريگه رى كولتورى جهنگ له سهر هونه رى نىگار كيشان.

سنورى شوئى: هه رىمى كوردستان (هه وليز، سلېمانى، دهوك، هه له بجه، كه ركوك).

سنورى كات: له نيووان ١٩٨٩ تا ٢٠١٦.

۱- ۵- پیناسه‌ی زاراوه‌کان:

۱- کاریگه‌ری (التاير): Effect:

کاریگه‌ری: ناوێکی واتاییه وشه‌یه‌کی هه‌لگۆژراوه، له‌بناغه‌ی دو پاشگری (یگه‌ر-ی) پیکهاتوه و وشه‌یه‌کی نوییان دروستکردوه.

پیناسه‌ی زاراوه‌ی کاریگه‌ری:

کاریگه‌ری ناوێکی واتاییه به‌کار دیت، بۆ مه‌به‌ستی گۆرانکاری له‌سه‌ر بابته‌ی یان روداوێک، که‌ ئه‌و بارودۆخه به‌ بارێکی باشی یان خراپدا ده‌بات.

گۆرانکارییه‌ک که‌ کاتیک شتیک ئه‌نجام ده‌دری‌ت یان پوه‌ده‌دات: روداوێک، بارودۆخێک، یان بارودۆخێک که‌ به‌هۆی هۆکارێکه‌وه به‌ره‌م دیت ([Britannica dictionary, 2023, online](https://www.britannica.com/dictionary/Effect))

هه‌روه‌ها ده‌توانی‌ت ئاماژه به‌ گرنگی یان گرنگی کرداریک یان روداوێکی دیاریکراو بکات له‌ پێوه‌ندی له‌گه‌ڵ چوارچۆیه یان بارودۆخێکی دیاریکراودا. کاریگه‌ری ده‌توانی‌ت ئه‌رێنی یان نه‌رێنی بیت، هه‌روه‌ها ده‌توانی‌ت هه‌م پاسته‌وخۆ و هه‌م ناپاسته‌وخۆ بیت. زۆرجار پێوانه‌کردنی کاریگه‌ری بریتییه له‌ کۆکردنه‌وه‌ی زانیاری و شیکردنه‌وه‌ی بۆ دیاریکردنی راده‌ی کاریگه‌ری یان کاریگه‌رییه‌که‌. (هه‌مان سه‌رچاوه‌ی پێشو)

پیناسه‌ی جێبه‌جێکاری کاریگه‌ری:

ئهم وشه‌یه به‌کار دیت بۆ بابته‌تیک یان کارێکی هونه‌ری، که‌ باسی لێوه‌ده‌کری‌ت، له‌ روی هه‌لسه‌نگاندنه‌وه، که‌ ئایا به‌چی کاریگه‌ره یان کاریگه‌ری چی هه‌یه له‌سه‌ر ئه‌و بابته‌ یان ئه‌و کاره هونه‌رییه. ([Almaany. 2023, online](https://www.almaany.com/en/dict/ar-en))

کاریگه‌ری (له‌روی جێبه‌جێکارییه‌وه): بریتییه له‌ چربونه‌وه‌ی درکپێکردنی غه‌قلی و هه‌ستی له‌ مروفدا، که‌ به‌رجه‌سته ده‌بێت له‌ به‌رجه‌سته‌کردنی نیگارێکی هونه‌رییدا. (روزنتال، ودین. 1985، 102)

۲- کولتور: (ثقافة) (Culture)

کولتور ناوه‌ تاکه وشه‌یه‌کی یه‌ک بره‌گه‌یه‌یه‌ سه‌ربه‌خۆی ساده‌یه، چه‌مکه ئاماژه‌یه بۆ ئه‌و بیروباوه‌ر و به‌ها و دابونه‌ری و په‌فتار و شوێنه‌واره هاوبه‌شانه‌ی که‌ تایبه‌تمه‌ندی گروپێک یان کۆمه‌لگایه‌ک ده‌رده‌خه‌ن. له‌وانه‌ زمان و ئایین و هونه‌ر و موسیقا و نۆرمه کۆمه‌لایه‌تییه‌کان له‌خۆده‌گرێت. ([Encyclopædia Britannica. 2023, online](https://www.britannica.com/dictionary/Culture))

(ئه‌و بیروباوه‌ر و هه‌لوێستانه‌یه سه‌باره‌ت به‌ شتیک که‌ خه‌لکی یاخود گروپێک یان رێکخراوێکی دیاریکراو له‌سه‌ری هاوبه‌ش—ن). ([Oxford University Press. 2023, online](https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/culture_1?q=Culture))

پیناسه‌ی جێبه‌جێکاری کولتور:

کولتور له رېگه ی کومه لایه تیکردنه وه له نه ویه که وه بۆ نه ویه کی تر ده گوازیته وه، و تیروانین و هه لویست و رهفتاره کانی تاکه کان له قالب ددهات. چه مکیکی ئالوز و دینامیکیه، که له نیوان گروپه جیاوازه کاند ده گوریت و به تیپه رپونی کات په ره ده سیئت.

۳- جهنگ: (الحرب)، War

پیناسه ی زمانه وانی جهنگ:

(جهنگ)، ناوه، تاکه، گشتیه، بۆ لایه نه. (جهنگ): وشه یه کی ساده یه له یه ک برگه یه پیکهاته وه. له فهره نگی هه مبانه بۆرینه دا (جهن) واته: شهر، هه راولیکدان به دورمینی (موکریانی، 190، 1990)

پیناسه ی ریکاری (جهنگ):

جهنگ ناویکی واتایه، که به کار دیت بۆ ململانی چه کداریه له نیوان نه ته وه کان، ده ولته کان، کومه لگاکان، یان گروپه کاند، (oxfordlearnersdictionaries. 2023, online)

(<https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/war?q=war>)

پیناسه ی جیه جیکاری جهنگ (اجرائی):

روبه رپوبونه وهی چه کداری له نیوان دولایه ن یان زیاتر له سه ر بابه تیک به هوکاری جوړاوجوړ ده ستپیکات، به هو ی ناکوکی خاک، جیاوازی ئایدیولوژی، بهرزه وهندی ئابوری، یان بیروباوهری ئایینی. له نه جامدا ده بیته هو ی له ده ستدانی ژبانی بهرچاو و له ناوچونی ژیرخانی ئابوری و ئاواره بونی خه لک و کاریگه ری قولی کومه لایه تی و ئابوری. ئامانج لی ده سته وونی ئامانجیک یان دوباره ریکه سته وهی جوگرافیای سیاسی ناوچه یه که، ده کریت وشه ی (جهنگ) بۆ رپوبونه وهی دیکه ش به کاریت چه کداری نه بیته وه که جهنگی پله بهندی یان جهنگی ئابوری. (رزگار، محهمه د. ۲۰۲۱، ئونلاین).

(<https://www.zaniary.com/blog/612800c0b8744> online:)

(فون بۆگوس لاوسکی) لای وایه که جهنگ: (ململانی گروپیکی تایبه تی مرؤف، خیل، نه ته وه، خه لک یان ده ولته دژی گروپیکی هاوشیوه یان هاوجنسی دیکه). (گاستون بۆتولا، 33، 2007)

به شی دوه م: چوارچیوهی تیوری توئینه وه:

توئزگه ی یه که م: کولتوری جهنگ و نه و چوارچیوهی هونه ری جهنگ تییدا به ره هم دیت

له روی تیورییه وه جهنگ ته نیا ئامرازیکه بۆ گه یشتن به ئامانجیک، چالاکیه کی عه قلانییه، نه گه ر زور درندانه بیت، مه به ست لی خزمه تکردنی بهرزه وهندییه کانی کومه لیک خه لکه به کوشتن، بریندارکردن، یان به شیوه یه کی دیکه بیتوانا کردنی نه وانه ی دژایه تی ده که ن. بۆیه کولتوری جهنگ زور جیاوازه له کولتوری ئاشتی، که ریبازیکی دانه براوه بۆ ریکریکردن له توندوتیژی و ململانی توندوتیژییه کان. واته کولتوری ئاشتی به دیلیکه بۆ کولتوری جهنگ و توندوتیژی له سه ر بنه مای په روه رده بۆ ئاشتی، پیشه سته نگی گه شه سه ندنی به رده وامی ئابوری و کومه لایه تی، ریزگرتن له مافه کانی مرؤف، یه کساننی نیوان ژنان و پیاوان، به شداری دیموکراسی. نه م دو کولتوره هه رده م مرؤفایه تی به خو یه وه سه رقاکردوه

و کاریگه‌ری له‌سه‌ر کرداره‌کانی داناوه. بۆیه کولتوری جه‌نگ، که پتر له‌وه له‌خۆده‌گریت، که بریتی بێت له‌ خوێن‌پشتن و سه‌رباز کوشتن، هه‌ر له‌ سه‌ره‌تای شارستانیه‌وه نه‌ریت، یاسا، رێسا، دابونه‌ریت، و رێپۆرسم، موسیقا، هونه‌ر و ئه‌ده‌ب و شوێنه‌واره‌کانی خۆی هه‌یه و مخابن، که کولتوری جه‌نگ به‌ درێژایی سه‌ده‌کان رێژیک زۆری لێگیراوه (Van 2021, Creveld).

سه‌رباری ئه‌وه، به‌ ده‌رکه‌وتن له‌ چوارچۆیه‌ی کولتوری کۆمه‌لایه‌تیدا، ده‌کریت به‌ره‌مه‌ هونه‌رییه‌کان وه‌ک جوړیک له‌ داتای کۆمه‌لایه‌تی و نیشانده‌ریک بۆ هه‌له‌سه‌نگاندنی په‌یوه‌ندی نیوان دیارده‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کان له‌ به‌رچاو بگیری. له‌ راستیدا جوړیک له‌ کارلێککردن له‌ نیوان به‌ره‌مه‌کانی بنه‌مادار و دیارده‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کان هه‌یه. لێره‌وه ده‌توانریت به‌ لێکۆلینه‌وه له‌ قۆناغیک دیاریکراوی کات، په‌نگدانه‌وه‌ی گوتاره‌کانی ده‌رئه‌نجامی دیارده‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کان له‌ به‌ره‌مه‌ هونه‌رییه‌کانی ئه‌و قۆناغه‌ی باسکراودا بکۆلریت. بێگومان ده‌کریت رودانی جه‌نگ له‌ ناوچه‌یه‌کدا وه‌ک سه‌کۆیه‌کی گونجاو بۆ سه‌ره‌له‌دانی گوتاری جیاواز له‌ قه‌له‌م بدریت. (جه‌نگ یه‌کێکه له‌ دیارده‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌ ناوازه‌کان، که گۆرانکاری به‌رچاو له‌ گه‌ل خۆیدا ده‌هینیت) (بوتۆل گاستۆن، ۱۹۸۹: ۳۲).

گومانی ناوێت، جه‌نگ یه‌کێکه له‌ ئالۆزترین دیارده‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کان، که به‌هۆی سروشت و ئامانج و په‌هه‌نده‌کانیه‌وه، لێکه‌وته‌ی پێشبینی نه‌کراوی ئابوری، کۆمه‌لایه‌تی، کولتوری له‌ کۆمه‌لگانی به‌شداربۆدا هه‌یه. کۆمه‌لگا له‌ کاتی جه‌نگ یان دوا‌ی جه‌نگ، راسته‌وخۆ یان ناراسته‌وخۆ روبه‌روی لێکه‌وته‌کانی جه‌نگ ده‌بێته‌وه. بۆیه هه‌له‌ نییه‌ بڵێن جه‌نگ وه‌ک دیارده‌ی شۆرش له‌ کێشه‌یه‌کدا ده‌مێنێته‌وه، که به‌ تێپه‌ربونی کات ده‌کریته‌وه و ئاکامه‌کانی به‌ تێپه‌ربونی کات ده‌رده‌که‌ون. وه‌ک له‌ تابلۆی گۆرنیکای^۱ هونه‌رمه‌ندی ئیسپانی پابلو پیکاسۆدا ده‌بینین که بابته‌ سه‌ره‌کییه‌کانی ئه‌م تابلۆیه‌ بریتیه‌ له‌ وه‌رله‌شێواوی دراماتیکییه‌ی که له‌ یه‌که‌م نیگادا به‌ بینه‌ر ده‌به‌خشیت، هه‌روه‌ها ده‌توانیت مردن، توندوتیژی، درنده‌یی، ئازار و بێده‌سه‌لاتی ببینن که به‌ به‌کارهێنانی فۆرماتیکی ره‌ش و سپی له‌ ستایله‌که‌دا له‌ ته‌نێشت یه‌که‌وه هه‌ستیک و ئامان لا دروست ده‌کات که له‌ وێنه‌ی هه‌وا‌له‌کان له‌ پۆژنامه‌کاندا بچیت (وێنه‌ی ژماره‌ ۱). جه‌نگ به‌شیک حه‌تمی زینده‌وه‌رانه. جه‌نگ تاله‌، له‌ لایه‌کی دیکه‌وه تیکه‌لکردنی کولتوری جه‌نگ تیکه‌له‌یه‌کی کۆمیدی و دژبه‌یه‌که، چونکه جه‌نگ بێ کولتوره‌، به‌لام مانه‌وه له‌ کولتور گرنگتره. ئه‌مه‌ش راستیه‌که. (جه‌نگ هه‌میشه له‌ گرنگترین ئامرازی فه‌لسه‌فه‌ی نیچه، کولتوردا، ئاماده‌یه‌ی که به‌رده‌وام و یه‌کلاکه‌ره‌وه‌ی هه‌بوه‌.

[https://en.wikipedia.org/wiki/Guernica_\(Picasso\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Guernica_(Picasso))

ه‌تایه‌تی

په‌یوه‌ندییه‌که‌ی به‌ شیوازی پێکهاتنی به‌ره‌مه‌ کولتورییه‌کانی وه‌ک به‌ره‌مه‌ هونه‌رییه‌کانه‌وه، دو‌گرینگی هه‌یه، چونکه

له رويه كهوه كه متر ليكۆلینهوه كردن له سهر جهنگ له فلهسهفهه نیچه دا له بهرچاو ده گیریت، و له لایه کی دیکهوه ده توانیت روناکی بخاته سهر ناوچه تاریکه کانی فلهسهفهه هونه ری ئه و (پیروز عه بدولحوسین. سوله یمان حشمهت رهزا، ۲۰۱۲: ۳۰). گرنگیدان به پیکهاته گرنگ و بنه ریه تییه کانی کۆمه لگا ئاسانکاری ده کات بۆ هه نگووانان به ره و ناسینی رینگای مه به ست و گه یشتن به ئه نجامه خوازاهوه که. (رۆشنیری و هزر رۆلنکی گرنگ ده گیرن له دیاریکردنی دیارده سیاسی و کۆمه لایه تییه کاندای پیکهاته نۆرماتیفه کان یان ئایدیۆلۆژییه کان به قه د پیکهاته مادییه کان گرنگ. له رینگه ی رهفتار و ژستی نوێه، ولاتان ده توانن به رژه وهندی و شوناسه کانیا ن به ئاراسته ی ئامانجی هاوبه ش و ئامرازی ئاشتیخوازان به نیات بنینه وه و پیناسه یان بکه نه وه) (قوریانی نه ژاد و فره جی راد: ۲۰۱۶، ۶۲-۶۵). به راستی کولتور و بیرکردنه وه له دارشتنی دیارده سیاسی و کۆمه لایه تییه کان زۆر گرنگ. کاریگه ریا ن له سهر به ها و بیروباوه ر و هه لۆسته کانمان به رامبه ر به پرسه جۆراوجۆره کان، له وانه ش تیگه یشتنمان له به رژه وهندی و ناسنامه ی نه ته وه یی. به لām ولاتان توانای پیناسه کردنه وه ی ئه م به رژه وهندی و ناسنامه یان هه یه به ره و ئامانجی هاوبه ش و ئامرازی ئاشتیانه. له رینگه ی په یوهندی و په روه رده و دیپلۆماسی کاریگه ره وه، گه لان ده توانن کار بکه ن بۆ دیدنکی هاوبه ش که سودی بۆ هه مو ئه ندامانی کۆمه لگا هه ییت. ولاتان به ئامیزگرتنی هه مه جوړی و پیشخستنی لیکتیگه یشتن، ده توانن هه ستیکی یه کیتی و هاوکاری په روه رده بکه ن که جیاوازییه کولتوری و ئایدیۆلۆژییه کان تیپه رپینیت. له کۆتاییدا ئه م رپبازه ده توانیت بیته هۆی سه قامگیری و خو شگوزهرانی و هاوسه نگی زیاتر بۆ هه موان.

(له کاتیکدا ئه رکی رواله تی کولتوری جهنگ ئه وه یه، که مرۆفه کان ئاماده ی ئه وه بن، که ته نانه ت به تامه زرۆیه وه سه یری مردن بکه ن، به لām ته نها له و کاته دا ده توانیت ئه وه بکات، که نه ک ته نها وه ک ئامرازی بۆ ئامانجیک سه یر بکریت، به لکو وه ک ئامانجیک سه ره کی سه یر بکریت.) (فان کرینیلد، ۲۰۲۱: ۸۹) به لām سه باره ت به جهنگ تیۆری و تیروانی جۆراوجۆر هه یه. رهنگه هه ر گروپیک له تیۆریسته کان له روانگه ی خو یانه وه ئه م دیارده یه رۆن بکه نه وه و توێژینه وه ی له سهر بکه ن. (کۆمه لناسان جهنگ وه ک وه لāmیک به کۆمه لی ریکخراو بۆ دوژمن ده بین. ئه وان جهنگ به پالنه ریک گروپی و ئامرازیکی کۆمه لایه تی-سیاسی ده زانن) (ئه میر ئه شفته، ۱۹۹۹: ۲۲). کۆمه لیک مرۆف شارستانیه تیک دروست ده کهن، په ره به کولتور و پیکه ی ئه م شارستانیه ته ده دن، و پاشان به هۆی هه لژاردنی سروشتیه وه، ئه م پیکه یشتن و گه شه کردنه ورده ورده له خالیکدا که م ده بیته وه. رهنگه جهنگ بکات و دواتر ده مریت. دوا ی ئه وه جاریک تر هه ولی دروستکردن و گه شه کردن و کولتوری مانه وه دروست ده بیته وه. له م نیوه نده دا رهنگه به ها کان له کۆمه لگادا دروست بین، و هه ندیک بابنه تی تر به دژه به ها داده نریت، که کوالیتی یان به پتوه ره جیاوازه کان دیاری ده کریت. (باسکردنی به ها کانی سه ره ه لدان جهنگ له سهر ئاستی کۆمه لگاش به یه کییک له گرنگترین باسه کانی کۆمه لناسی جهنگ داده نریت. ئه م به هایانه به پی پتوه ره ئایینی، سیاسی، کولتوری یان ئابورییه کانی کۆمه لگا دروست ده بن، و هه لسوکه وتی کۆمه لگا به ره و جهنگ ئاراسته ده کهن. له وانه یه ئه م رهفتاره له شیوه ی قوربانیدان، خو به ختکردن، به رگه گرتنی سه ختی، که به هۆی جهنگه وه دروست ده بیته ده ربکه وه ییت. بۆیه به ها کانی جهنگ به پی هه ندیک پتوه ره درده که ون، و به زۆری هه ولده دن پاسا و تیگه یشتن له جهنگ یان به رگری له دژی ده سترنێکاران و بیانییه کان.) (حسام زبانی. عه لی سه فای، ۲۰۱۲: ۱۹۳).

کولتوری جهنگ، له بنه رته دا کولتوری گه لان نییه. جهنگ نه ریتیکی سته مکارییه، که زالمه کان چه ندین سه ده به سهر سته ملیکراواندا سه پاندویانه. له نیو دیارده کۆمه لایه تییه کاندای، هه ندیکیان کاریگه ری درێخایه نتر و به رده وامتریان له سهر ژیا نی کۆمه لایه تی کۆمه لگه یه ک و عه قلیه تی خه لکه که ی هه یه، و هه ندیکیشیان له ماوه یه کی که متردا به هۆکاری جۆراوجۆر له بیر ده کرین، و جیکه یان به ئه زمونی دیکه ده دن. جهنگه کان له روی راده ی کاریگه ریه کانیا ن له سهر ژیا نی ئابوری، کۆمه لایه تی، فره هه نگی و بنه ماله یی خه لک، هه روه ها ئه و بره به رفراوانه ی گۆرانکاری کۆمه لایه تی، که به دوا ی

خۆیدا دینیت، له دیاردە هەرە بەردەوامەکان و یادهوهری بەردەوامیان له مێشکی ئەوانە ی ئەزمونیان دەکەن دەهێنەوه. (جەنگ روداوێکی کۆمەڵایەتی ئالۆزە، که به قوڵی کاریگەری لەسەر دامەزراوەکان و ژیانی کۆمەڵایەتی هەیه و دەتوانیت ئیدیعی پێگەیه کی تۆکمە له گوتاری کۆمەڵناسی هاوچەرخوا بکات. جەنگەکان دانیشتوان ئاواره دەکەن، ژێرخان و سەرمايه تیکەدەدەن، پرۆسە ی پەرودە تیکەدەدەن و کاریگەری نەریتی لەسەر ژینگە دروست دەکەن، زیان به پەیکەری کۆمەڵایەتی دەگەیهنن، ئازادییه مەدەنییه کان تیکەدەدەن. قەیرانی تەندروستی و برسیتی دەخەنە مەترسییهوه) (رۆستەم عەلیزادە وهلی الله. قاسمی یاردای عەلی، ۲۰۱۲: ۶۱). جەنگ وهک واقعیکی کۆمەڵایەتی ئالۆز له توخمه ماددی و واتایه کی بێشومار پیکهاتوه. توخمه ماددییه کان جەنگ، که لێره دا وا گریمان دهکریت، که راستیه کی حاشا هه‌له‌گر بن، به داتا‌کانی وهک جوله‌ی هێزه سەربازیه‌کان، ته‌قه‌ی تۆپخانه‌کان، بۆردومانی ئاسمانی، داگیرکردنی سەربازیه‌ی زه‌وی و هاوشیوه‌کانی پێناسه ده‌کرین. ئەم توخمانه کهم تازۆر تێپروانییه هەستیاریه، راسته‌وخۆ‌ک‌ن‌مان بۆ رودانی جەنگ و ره‌وتی ئاسایی روداوه‌کانی جەنگ دیاری ده‌کەن، به‌لام به ته‌نیا ناتوانن باره‌ دەرونییه تایبه‌ته‌کانمان و ئەزمونیه جەنگمان دیاری بکەن. ئەم دۆخ و ئەزمونانه له لایه‌ن توخمه واتاسازی و واتاسازییه‌کانی تاک و گروپه جیاوازه‌کانه‌وه سەبارەت به جەنگ له قالب ده‌درێن. (فەرهنه‌گی هەر کۆمە‌لگایه‌ک له‌سەر بنه‌مای ئەو بره‌ زانیاری و مه‌عریفه و زانسته‌ی، که به‌ره‌می ده‌هێنیت گه‌شه ده‌کات. کولتورێکی ده‌وله‌مه‌ندتر له‌ روی مه‌عریفه‌وه به‌ شیوه‌یه‌کی ئۆتوماتیکی له‌ کولتورێکی لاوازتر تیده‌په‌ریت، و خۆی ده‌خاته پێگه‌ی سه‌رک‌ردایه‌تی و کاریگه‌ری له‌ سه‌ر ئەوانی دیکه. تیکه‌ل‌کردنی ده‌سه‌لاتی کولتوری ده‌وله‌مه‌ندتر له‌ گه‌ل پانه‌ره‌ سیاسیه‌کان زه‌مینه‌ بۆ هه‌ژمون و هه‌ژمونی میلیه‌ت به‌ کولتوری ده‌وله‌مه‌ندتر به‌سه‌ر نه‌ته‌وه و حکومه‌ته‌کانی دیکه‌دا ده‌ره‌خسینیت. پرۆسە ی پیکهاتنی ئەم جۆره هه‌ژمونه‌ زۆر کاریگه‌رت‌تر و جیگه‌رت‌تر له‌ شیوازه‌کانی تری بال‌ده‌ستی وه‌ک هه‌ژمونی سیاسی و سەربازی و ئابوری). (حافزیا، ۲۰۱۳، ۹۴-۹۵). جەنگەکان له‌ روی ماددی و ده‌رونییه‌وه دیمه‌نه‌ کولتوریه‌کان ده‌گۆرن و لیکه‌وته‌ی به‌رچاویان لیده‌که‌وتیه‌وه. به‌لگه‌ ته‌نیا له‌ پیکهاته‌ ده‌رونییه‌کان نابینریت، به‌لکو له‌ ره‌هه‌ندی فیزیکی‌شدا ده‌بینریت. به‌لگه‌ی زۆر له‌سەر جەنگ هەیه. پیکهاته و که‌لوپه‌له‌کانی ماوه‌ته‌وه، وه‌ک به‌ره‌کانی جەنگ، هێلی پێشه‌وه، دیوار، یان پیکهاته‌ی به‌هێز، کراونه‌ته‌ شوینی کولتوری یان وه‌ک ناوچه‌ی سنوردار پارێزراون. گۆرستان و یادگاری جەنگ بۆ ناشتی مردوه‌کان و یادکردنه‌وه‌ی ئەو گیانه‌ بێشومارانه‌ی له‌ده‌ست دراون دروستکراون.

(هێنانه‌کایه‌ی چه‌مکی (کولتوری جەنگ) یه‌کێک بو له‌ ده‌رکه‌وته‌کانی زۆریک له‌ خولانه‌وه‌ی گونجاوی و کولتوری که‌ تیکه‌یشتنمان له‌ جەنگ نوێ کرده‌وه) (Hornr John، ۲۰۱۹: ۱۵۷). جەنگ که‌لتوری خۆی به‌سه‌ر کۆمه‌لگادا ده‌سه‌پینیت، و مه‌ودای خۆی فراوانتر ده‌کات بۆ ئەوه‌ی له‌ مێشکدا بمینیتیه‌وه، و به‌ شیوه‌یه‌کی به‌هێز ده‌بیت هۆی گۆڕینی پیکهاته‌ی کولتوری کۆمه‌لگا. (سیسته‌می نوێنه‌رایه‌تییه‌کان و به‌ ته‌واوی ناسنامه نه‌ته‌وه‌یه‌کانی داینامیکی کولتوری له‌ سه‌رانسه‌ری و لاتدا پێناسه‌نه‌کرد). (Audoin-Rouzeau & Becker، ۱۹۹۴: ۲۳). له‌ پلانی گه‌شه‌پێدان له‌ ناوچه جەنگاویه‌کان، پێویسته‌ گرنگی تایبه‌ت بدریت، به‌ به‌هێزکردنی پرۆسه‌کانی دوباره‌ را‌هێنان و ئاسایی‌کردنه‌وه‌ی دۆخه‌که، و دروستکردنی ئاشته‌واپی له‌ نیوان لایه‌نه‌ په‌یوه‌ندیده‌ره‌کان، به‌ به‌شداری هه‌مو ئەوانه‌ی به‌شدان له‌ جەنگه‌که‌دا. ستراتیژییه‌کانی په‌ره‌پێدانی کولتوری ده‌بێ ئەو رێسایانه‌ له‌خۆ بگرن، که بۆ فێرکردنی ئەو کارامه‌ییانه‌ی، که پێویستن بۆ دروستکردن و به‌رده‌وامبون، و پاراستنی ژینگه‌یه‌کی به‌رده‌وام دا‌پێزراون. پێویسته‌ ئەو فاکته‌رانه‌ ده‌ست‌نیشان بکری، که رێگرن له‌ به‌کارهێنانی مافی چاره‌ی خۆنوسی م‌رو‌قه‌کان و چاره‌سه‌ر بکری، به‌ تایبه‌ت ئەوانه‌ی له‌ ژێر کۆلونیالیزه‌کردن و هه‌ژمونی بێگانه و داگیرکاری بیانیدان. ئەمه‌ش کاریگه‌ری و تێرانه‌ری له‌سه‌ر گه‌شه‌سه‌ندنی کولتوری و ئابوری و کۆمه‌ڵایه‌تییه‌ هەیه. با له‌سه‌ر ئەو خاله‌ به‌رده‌وام بین که‌ کاتیک جەنگ به‌ جددی ده‌ست پێده‌کات، م‌رو‌قه‌کان له‌ جیهانی (ئاسایی) خۆیان ده‌چنه‌ ده‌ره‌وه و ده‌چنه‌ جیهانیکی جیاوازه‌وه، که یاسا ئاساییه‌کان چیت‌ر کارپێناکریت.

له گهل زيادبوني گرژيه كان ئاسوي كه سه كه كه م دهبيته وه. نيگه راني و پابه ندبون و په يوه ندي و زور شتي تر، كه كه ساني تر لييمان ده يانه وي، و چاوه رپي ده كه ن رهنكيكي جياوازيان ده بيت. به كورتي ئه وه ي سه رده ماننيك گرنگ بو له بير ده چي ته وه و فورميكي جياواز و ه رده گري. (هه ولداني سه ره كي له سه ر بنه ماي ئيراده ي ده سه لاتي ژيان دامه زراوه، له م روانگه يه وه جيهان له چهندين ناوه ندي ده سه لات پيكدت، كه له خه باتدان بو گه شه كردن. گه شه كردن يان جيگر كردني هيزيك به تيپه راندني ئاستهنگ و به رخودانه كاني پيشه وه به ده ست ديت، زالبون به سه ر به ربه ستيكدا. واته گرتن و هه لمزي و دوباره دارشتنه وه ي ئه و به ربه سه ته. به ره ه مي ئه م بزوتنه وه يه ده بيته گوري سرويشتي بابه تيكي له "به ربه سه ت" وه بو "توخميكي له خزمه ت فه تحكه ر" و له ئه نجامدا فراوانبوني هيزي هيرشبه ر. جهنگ هه مان جوړي جو له ره چاو ده كات: خه بات و گرزي بو زالبوني هيزيك به سه ر هيزه كاني تر دا، كه له ره وتي گه شه سه ندي زياتري ئه و هيزه دا (روده دات) (نيچه: ۱۹۹۸، ۷۰۴-۶۵۶). گرويكي به هيزتر به سه ر ئه واني تر دا زال ده بيت، و دواي تيپه راندني ئاستهنگه كان سه رجه م ده سه لات ده گره ده ست، و په ره به ده سه لاتي خويان ده دن و بلاوي ده كه نه وه. (زالبون له كاتي داگير كردني خاكپكدا به و مانا يه كه خاكه كه له ژير ده سه لاتي داگيركه ردا ده بيت و سامانه جوړاو جوړه كاني وه ك سه ربازي نوي خزمه تي ده كه ن. ته نانه ت پرؤسه ي به ده سه تياني زانست به نمونه ي جهنگ داده نريت، چونكه مروف تييدا به ريخه ستي ئه زمونه كاني و به حيسابكردي قبولكردي روداوه كاني ده وروبه ري به شيك له واقع زال ده بيت، به م شيويه خزمه ت به خو ي ده كات و په ري پيده دات) (نيچه: ۱۹۹۸، ۴۸۰-۵۰۳). جگه له داگير كردني سه ربازي، ده توانريت به ده سه تياني مه عريفه وه ك جوړيك له جهنگيش سه ير بكرت. ئه مه ش له به رنه وه ي مه عريفه ده سه لات و ئه وانه ي خاوه ني مه عريفه ن زورجار سوديان هه يه به سه ر ئه وانه ي خاوه ني مه عريفه نين. له كاتيكا تاك و كو مه لگان هه و لي به ده سه تياني زانست ده دن، له بنه رته دا خه ريكي جهنگي بيرؤكه كان، تواناي ده روني خويان به كار ده هين بو تيگه يشتن و ليكدانه وه ي جيهاني ده وروبه ريان. ئه م پرؤسه ي به ده سه تياني زانباري ده توانيت قورس و چالاك بيت، پيويسته تاكه كان ئه زمونه كانيان ريخه خه ن و قبولكردي روداوه كاني ده وروبه ريان حيساب بكه ن. به لام به م كاره تاكه كان ده توانن تيگه يشتننيكي باشتر له خويان و جيهاني ده وروبه ريان به ده ست به ين و ده بيته هو ي گه شه كردن و گه شه كردني كه سي. (كولتور به دياريكردني ئه و به ها يانه ي، كه ده بنه هو ي په سه نكردي ستراتيجي كاريگه ري له سه ر رهفتار نيه، به لكو به دروستكردي كه لين له پرؤسه كاني حكومه تدا، كه له ده رنه نجامي برياردان به ره ه مده هين كار ده كات) (ره شاد عوز زه مان، ۲۰۰۹: ۸۰). بيگومان رو شنييري، وه ك بابه ته كو مه لايه تييه گرنگه كاني ديكه، ئه ري دروستكردي پيكه اته ي خوازاوي ده بيت، كه زور گرنگه ده بيت گرنگي پيديرت. (نيچه گرنگرين ئه ري كولتوري به دروستكردي مروفي بالاي وه ك سوژه ده زاني. له بوچوني ئه ودا، پيكه اته ي كولتوري خوازاو، پيكه اته يه كي هه ره ميه، كه له سه ر بنه ماي پله به ندي دامه زراوه، بنكه ي هه ره مه كه و ئاسته كاني نزيك لي ئامازهن بو پيگه ي مروفي لاواز (كه متر له هيزي ژيان سودي هه يه) و چينه بالاكسان سه ر به مروفي به هيزترن (پر له هيزي ژيان). ئه گه ر پيرسين ئه م پيكه اته يه چون دروست ده بيت، وه لامي نيچه كورته: (له گهل جهنگ) (نيچه، ۱۹۹۸: ۲۸۳). له به رده م جهنگدا وشه ي ئاشتي هه يه. هيچ كو مه لگايه ك ناتوانيت بو هه ميشه له ئاشتي يان بو هه ميشه له جهنگدا بزي. بو يه هه ميشه دواي مملانيكان، چ كورت و چ دريژ، دواجار ئاشتي له كو مه لگادا زال ده بيت.

(مامه له كردن له گهل ئاشتي و گه ران به دواي ريگانكي گه يشتن به و ئاشتيه، به دريژاي ميژو يه كيك بوه و له خه مه سه ره كييه كاني مروفايه تي و به رده وامه، به لام به له به رچاوگرتني سرويشتي مروف و به راوردكردي كاتي مملانيكان له گهل بارودؤخي ئاشتي به دريژاي ميژو، ره سه نا يه تي له گهل ئاشتيديا و ديارده پيچه وانه كان، به ناجه وه ري و به ريكه وت داده نريت، هه رچه نده له هه نديك خالدا له سه ر ژياني كو مه لايه تي مروف سبه ريك ده خاته رو، به لام ئه م سي به ره به هه و لي مروفايه تي چاره سه ر ده كريت. له راستيدا گواسته وه له كولتوري جهنگه وه بو كولتوري ئاشتي يه كه م

و پێشکەوتوترین تەحەدا بو لە کۆتایی سەدەى بیستەمدا). (کۆمیسۆنی نیشتمانی بۆ یونسکو، ۱۹۹۹، ۶۱). لە بەشی داھاتوی ئەم توێژینەوێدەدا بە وردی باس لە پرسى کولتورى ئاشتى دەکری.

توێژگەى دوهم: پەيوەندى نێوان جەنگ و کولتور لەرێگای ھونەرەو

ھونەر کاریگەرى زۆرى لەسەر کولتور ھەيە. ھونەر بە گۆرینی بۆچونەکان و چاندنی بەھاکان و وەرگێرانی ئەزمونەکان لە سەرانسەرى فەزا و کاتدا کاریگەرى لەسەر کۆمەلگا دروست دەکات. توێژینەوێدەکان دەریانخستووە کە ھونەر کاریگەرى لەسەر ھەستى بنەرەتى خود ھەيە و ھونەریش بە گشت جۆرەکانییەوێدە کاریگەرى کولتورى خۆى ھەيە. کەوابێت ئامادەبوونی ھونەر لە کولتور دا گرنگە. ھونەرە کولتورییەکان، وەک مۆسیقا، ھونەر، دراما، نوسینی داھینەرانە، فۆتۆگرافی و سەما، ئامرازێکن کە یارمەتیدەرن بۆ پەرەپێدانی دەرون و جەستە، پالۆتەکردنی ھەستەکان، و بیرکردنەوێدەکان و ڕەنگدانەوێدە و نوێنەراییە تیکردنی دابونەریت و بەھاکانمان وەک کۆمەلگا. ھونەرە کولتورییەکان یارمەتیدەرن بۆ ڕونکردنەوێدەى ئەو جیھانەى، کە تێیدا دەژین لە رێگەى گەران بەدوای داھینەرەوێدە. ئەمە ئەوێدە شەمانپێدەلێت، کە بە کورتی ھونەر و جەنگ پەيوەندییەکی گۆراو و ئالۆزیان ھەبوو. ھونەر ھەولێ داوێ جەنگ تۆمار بکات و کۆمیت لەسەر جەنگ بکات و ژیاى ئەو کەسانەى بەشداری وێنا بکات و لایەنگریشی بکات و یادى ئەوانەش، کە بەشداری (Bateson, 2021).

بۆیە باشتر وایە ئەم بەشەى توێژینەوێدە کە بەو بنەمایە دەست پێبکەین، کە زۆریەى میژوی مەروفاپەتێ لەسەر جەنگە. جەنگ کۆمەلگەکان لە قالب دەدات، جەنگ مەروفاپەتێ دەکات. جەنگ مەروفاپەتێ دەکات. جەنگ کولتورەکان دەگۆرێت. جەنگ ئایینەکان دەگۆرێت، و دەتوانرێت دەیان ئایین دیکەش بۆ ئەم لیستە زیادبکری. سێ ھۆکار بۆ جەنگ ھەيە: ترس، بەرژەوێدەى و غرور. لە راستیدا دەتوانرێت ئەم چەمکانە بگەرێتەوێدە بۆ میژو، چەمکی کە تا ئەمڕۆش پارێزراو. وەک لە بەشەکانی پێشودا باسمان کرد، زۆرجار جەنگەکان دەبنە ھۆی گۆرانکاری کولتورى. (کاتیک جەنگیک سەرھەلەدات، لە کەمترین ماوەدا، چەندین گۆشە دەگرێت و لایەنى جیاوازی دەکاتەوێدە. فەرھەنگی، ئابوری، دیمۆگرافی، سیاسى، تەکنیکی، زانستی، دەرونى، بیروباوەر، ئایین، ئەخلاق و ھتد، بە ئێرەدە یان بۆ ئارەزووى خۆیان لەم دیاردە مەروفاپەتێ بەشداری. لە راستیدا ئەمانە پێوەرگەلێکی باوى مەروفاپەتێ کە روخسارى جەنگ و پالەنەرەکانی نیشان دەدەن و ئەم پالەنەرەکانش خۆیان لە ئایدیای ئایینی و دابونەریتی فەرھەنگی نەتەوێدە و ئەفسانە و میکانیزمەوێدە وەرگراون، ھەندیکى دیکەش ھەن، کە جۆلەى کۆمەلگا رێکدەخەن و رێتوێدە دەکەن لە روخسارى جەنگ) (زیاى، سەفای، ۲۰۱۰: ۱۹۱). دیارە ئایدیای جیھانێکی بۆ جەنگ لە نزیکەوێدە بەستراوێدەوێدە بە بیروباوەرەکانی تری رۆژئاوا سەبارەت بە ھەلومەرجی خوارا و وەک دیموکراسى، مافی مەروفاپەتێ، سەرورەى یاسا، دەوڵەت/ نەتەوێدەى سەقامگیر، ئازادى ئایین، کۆمەلگا تاکگەراییەکان، بازارە ئازادەکان. لە کاتیکدا ئەم تاییبەتمەندیە کولتورى و ئایدیالە سیاسییانە زۆرجار لە بنەرەتدا بە بەھا دار دادەنرێت، بەلام لە پێشگیری لە جەنگدا بەنرخترن. ئەو کۆمەلگا سەقامگیرانەى کە کولتورى ھاوشیوەیان ھەيە، کەمتر جەنگی یەکتریان ھەيە. جەنگە مۆدێرنەکانی رۆژئاوا بەزۆرى ئۆپەراسیۆنێکن کە ئامانجیان (ھەندیک جار بە شاراوە یان نااگا) گۆرانکاری کولتورییە. لە چوارچێوەى ئایدیۆلۆژیای ھاوچەرخى جەنگی دادپەرورەرانەدا، ئەرکی ستراتیژیست ئەوێدە کە ئامرازەکان بە شیوەیەکی دروست تیکەل بکات بۆ بەدەستھێنانى ھەژمونی سەربازی و بەرپەرەدنی بەردەوام و جێبەجێکردنی گۆرانکاری کولتورى (بۆ پێشگرتن لە مەملانی / جەنگی زیاتر). بە شیوەیەکی ئایدیال دەتوانرێت ئەم ئەرکانە بە تێگەشتنێکی دروست لە کولتورەکەیان (کە تێیدا ئامانجە سیاسییەکان داریژراون) بەدی بھێنرێت. ستراتیژیست وەک وەرگێرێکی نێوان کولتورى - یان وەرگێر - کاردەکات کە دەزانێت چۆن بیرۆکەکان لە کولتوریکەوێدە بۆ کولتوریکى تر بگوازیتەوێدە. رەنگە نمایشی راستەوخۆ لە ھەندیک کولتورى زۆر ھاوشیوەدا

كار بكات، بەلام لە زۆربەى حالەتەكاندا دەبێت گۆرانكارىيەك بە شىوہىەك ئەنجام بدرێت كە لەگەڵ كولتورى بىانى باودا بگونجێت، كە زياترە لە ئالوگۆرپىكە ھەرەمەكى شوێنەوارە كولتورىيەكان. بۆ نمونە دەتوانين ئاماژە بە رۆلى لينين بكەين لە گۆرپى بناغەكانى كلتورى روسيا كە دواجار بوە ھۆى روخانى ئەلمانىاي نازى وېنەى(۲).

وینەى (۲) فالانتين ئالكساندرۆبیچ سېرۆف. لينين دەسەلاتى سۆفیهەت رادەگەیهەنیت. ۱۹۷۴.

زۆر نمونەى دیکەى کوالیتی زۆر ئالۆزى گۆرانکاری كولتورى دەتوانرێت بە ئاسانى لە میژوى ئیمپریالیزمى ئەوروپى-ئەمریکیدا بدۆزێتەو. سەرەرای ئەوەش، وەك لە سەرەو ئەماژەمان پێدا، تێگەشتنى مۆدێرن لە جەنگى رەوا، ھەولدان بۆ گۆرانکاری كولتورى سەرەتایى دەكات. بەم پێیە دەكرێت جەنگ وەك پرۆسەىەكى نێوان كولتورى تێبگەين كە ئایدیالى گۆرپى لایەنەكانى كولتورىك بەپێى بەرژەوہەندى كولتورىك دیکە ھەبە. یەكێك لە نەخۆشییە كۆمەلایەتیە گەورەكانى ئەو جەنگە، كە دەرئەنجامى كولتورى دیکەى ھەبە، ناپێكخستن و بێ مأل و حالبونى خەلكە لە ئەنجامى وێرانبونى شار و خانوبەرەدا، كە بوەتە ھۆى كۆچى بە كۆمەل لەو شوێنەى كە دەستدرێژیان كراوەتە سەریان. كۆچكردن خۆى كۆمەلێك پرس لە كۆمەلگەى میوانداردا دەوروزێنێت كە كەمترینیان سەرھەلدانى مەملەتی كولتورى و تێكدانى رۆتینى ئاسایى ژيانى كۆچبەرە. جگەلەو كاریگەرى و دەرئەنجامە كۆمەلایەتى و سیاسیانەى كە جەنگەكان لەسەر پێكھاتەى كۆمەلگا دروستى دەكەن، ھەندێك گۆرانكاریش لە بواری رۆشنیرى و ھونەردا دروست دەكەن. پێدەچێت فۆتۆگرافى، رەوتى ئەدەبى شیعر، ھونەرى نیگارکێشان و موسیقا پێشەنگى ئەم بزوتنەوہیە بن. دواى ئەم ھونەرە، خەيال و ھونەرە نمایشیەكان دینە سەر گۆرپانەكە و دواتر سینەما دەبێتە ئامرازێك بۆ دروستكردنى كاری ھونەرى تەوہرى جەنگ. فرۆید لە تەوتەم و تابۇدا^۲ نوسىوہتى (پرۆسە دەرونییەكان لە نەوہى كەوہ بۆ نەوہى كى تر دەگوازینەوہ و ھىچ نەوہى كە ناتوانێت پالەنەرە دەرونییەكانى خۆى لە نەوہى داھاتو بشاریتەوہ) (فرۆید، ۱۹۱۳: ۸۴). فرۆید پێیوایو كە پرۆسە دەرونییەكان بە پالەنەر و ئارەزو و مەملەتی ناگاکان لە قالب دەدرێن كە

زۆرجار له هۆشیاری هۆشیارد دهشاردرینهوه. ئەو ئاماژەی بەوهدا که ئەم هیزه شاراوانه له نهوهیه کهوه بۆ نهوهیه کی دیکه له ڕێگهی پرۆسەیه کهوه دهگوازیتهوه که ناوی ناوه" میراتی دهرونی. "به بروای فرۆید ئەم پالنه و ئارهزوه نائاگایانه دهتوانن به شیوهی جۆراوجۆر دهبریکهون. فرۆید به هینانی ئەم هیزه شاراوانه بۆ هۆشیاری هۆشیارانه له ڕێگهی شیکاری دهرونییهوه، پێی وابو تاکهکان دهتوانن تیروانینیک بۆ رهفتار و پالنه رهکانی خۆیان به دهست بهین و له کۆتاییدا خۆیان تیگهیشتنیکی زیاتر و گهشه کردنی کهسی زیاتر به دهست بهین. به گشتی تیروانینی فرۆید جهخت له سههر گرنگی تیگهیشتن له رۆلی پرۆسه دهرونییه نائاگاکان دهکاتهوه له دارپشتی رهفتار و په یوه ندییه کانی مرۆفدا. (نهوهیه که که ئه رکی حه تمی ههیه که ههولبدات مانای ئەو زیانانه بدۆزیتهوه (یان دروستی بکات) که پێش له دایکبونی رویداوه) (۱۳۵:۲۰۱۳, Mucci). ئەم نهوهیه ههول دادات هه مو ئەو گۆشه دهروناسیه دیار و شاراوانه، که له نهوه کانی پێش خۆیه وه گواستراوه وه دهستنیشان بکات و شیکاری بکات. ئەم شیکارییه جگه له داینکردنی زانیاری، تینۆتی شیکاری میژوی له نهوهی نویدا ده کوژیته وه. (زۆریه ئه مپاشماوهیه یاده وه ریه کانی له ڕێگهی کۆمه لگهی ئازاد له دهرونشیکاری تاک و له کایه ی کۆمه لایه تیدا له ڕێگهی ئافرانندی به رهه می ئەده ی و هونه ریه وه دینه سه ر روه که. به م شیوهیه ئەم کارانه به زالبون به سه ر به رخۆدانی کۆمه لایه تی و زیندو کردنه وه ی یاده وه ریه کانی، له کۆتاییدا تهن دروستی دهرونی به کۆمه ل ده گه رینه وه). (ئه لیکسانده ر، ۲۰۰۴: ۶)

له کۆمه لگای ئازاددا تاکه کانی ئازادی ده برینی ئەو یاده وه ریه یان ههیه له ڕێگهی چه ندين ڕێگهی جۆراوجۆره وه، له وانه به رهه می ئەده ی و هونه ری. تاکه کانی له ڕێگهی ئەم ده برینه دا هینه رانه وه ده توانن قولببنه وه له ئەزمونه که سه یه کانی خۆیان و ئالۆزیه کانی ناسنامه کانی خۆیان، هه روه ها ئەو هیزه کۆمه لایه تی و کولتوریه فراوانترانه ی که له قالبیان داوه بکۆلنه وه. هه روه ها ئەم پرۆسه یه ده توانیت ئامرازیک بۆ تاکه کانی داین بکات بۆ په یوه ندی کردن له گه ل کهسانی دیکه که رهنگه ئەزمون یان دیدگی هاوشیوه یان هه بیت، ئەمه ش هه ستیکی کۆمه لایه تی و تیگهیشتن دروست ده کات. سه ره رای ئەوه ش، ئەم به رهه مانه ده توانن وه ک تۆماریکی میژوی خزمه ت بکه ن، یاده وه ری و ئەزمون ی تاک و کۆمه لگاکان بپارێزن بۆ ئەوه ی نه وه کانی داها تو فێرین و له سه ری بنیات بنن. له کۆتاییدا دروستکردن و هاوبه شکردنی به رهه می ئەده ی و هونه ری ده توانیت یارمه تیده رمان بیت بۆ به ده سه تیه نانی تیگهیشتنیکی قولتر له خۆمان و جیهانی ده ور به رمان. (شۆرشی کۆمه لایه تی، پێشکه وتن و پێشکه وتنی زانستی و پێشه سازی، ململانی کولتوری، ئابوری و سیاس ی، جهنگ، کۆچکردن و شارنشی و هتد، گۆرانکاری له کۆمه لگا مرۆیه کانی و گۆرانکاری له ڕیکخواه کاندا ده هیئیه ئاراه. ده بنه هۆی هۆکاری کۆمه لایه تی). (حه سه ن، ۲۰۰۴: ۶). کۆچ یه کیکه له دیارده گرنگه کانی شیکاری فه رهه نگی و کۆمه لایه تی و دیمۆگرافی. ئەو که سانه ی له ناوچه جه نگییه کانی ده ژین، بۆ ئەوه ی له مه ترسی دور بکه ونه وه و ژیان و مآل و مولکیان رزگار بکه ن، کۆچ ده که ن بۆ ناوچه ئارامه کانی. جه نگیه کانی له به رامبه ردا کۆچی نه خوازاو بۆ خه لکی ناوچه جه نگییه کانی دروست ده که ن. له وه ها دۆخیکدا کۆچ که هه میشه کاریگه ری و ده رئه نجامی بۆ کۆچه ران و مه به ستی کۆچه ری ههیه، ته نانه ت به شیوازی ئاسایی خۆیشی، به هۆی ناچار یانه وه بۆ کۆچه رانی جهنگ دو ئاکامی ههیه. (کولتوری کۆمه لگا راسته وخۆ ده که ویته به رکاریگه ری ئەو کۆچانه ی که به هۆی جه نگیه وه دروست بوه. گۆرانکارییه کانی به شه جیاوازه کانی کولتور ناتوانریت به تایبه ت و نا په یوه ندی دار به به شه کانی دیکه یه وه هه ژمار بکرین، به لکو ده بیت ئەم گۆرانکاریانه وه ک لایه نی جیاوازی یه ک لیشاو هه ژمار بکرین. گۆرانی کولتوری درهنگ یان زو ده بیت هۆی گۆرانکاری له به شه کانی تر دا و ئەم خاله ده توانریت له هه مو به شه کانی کولتوردا نیشان بدریت وه ک زمان که سه رچاوه ی پێویست ههیه بۆ لیکۆلینه وه له پرۆسه ی گۆرانی کولتور به گشتی). (هۆی جه ر، هاری، ۱۹۷۰: ۷۷). به م پێیه جهنگ له روی گوتار سازی و بنیاتنانی فه رهه نگی و خولقاندنی ئەده ب و زمانه وانی تایبه ت به نیشانه ی جیاوازه وه گرنگه.

وھك باسكراوھ يەككە لە گرنگترين تايبەتمەندىيەكانى ھەر جەنگىك، پەيوەندى و ھاوسۆزىيەتى لە گەل دياردە و كەرتە كۆمەلايەتبيەكانى دىكە، چونكە مامەلە لە گەل تەواوى ژيانى كۆمەلايەتى و سىستەمى سىياسى و وىژدان و زەمىنەى كۆمەلايەتى كۆمەلگا دەكات، بەھۆى چارەنوس و ھەستىارىيەكەيەو، جەنگ راستەوخۆ يان ناراستەوخۆ كاريگەرى لەسەر ھەمو چين و توپژەكانى ژيان و ھەمو رەگەزەكان و ھەمو پيشەكان و ھەمو لايەنەكانى كۆمەلگا ھەيە. ئەم پەيوەندىيە، كە بەپي ھەستىارى و گرنكى جەنگ قولتر دەبێتەو، بە دلنبايەو نزيك دەبێتەو، ئەگەر لە ھونەردا لە بواریكانى تر بەھيتر نەبێت، چونكە ھونەرمەند لە دروستكردنى بەرھەمە ھونەريەكاندا كاريگەرى و ئيلھامى لە روداوھەكانى دەورووبەريدا دەبێت، لەبەر ئەوھى جەنگ جىگەى سۆژەكان دەخاتە پيش ھونەرمەند، ئەو دەبێتە بنەماى دروستكردنى چەندىن بەرھەم. لە بنەرەدا قەيرانە كۆمەلايەتبيەكانى وھك جەنگ، بەھۆى ئەو كاريگەرى و گۆرانكارىيە چرانەى، كە لەسەر شيواى ئاسايى ژيان ھەيەتى، ھونەرمەند ناچار دەكات بەرھەمىك دروست بكات، كە چاوپەرى دەرفەتيكە بۆ ئەوھى خەمى ھونەرى خۆى لە ژىر كاريگەرى روداويكدا بێت. (لە بنەرەدا جەنگ لە فەزايە كدارودەدات، كە مروف لەوئ دا بونى ھەيە و ھەر ئەم مروفە توخمى سەرەكى خەيالى ھونەرمەندە. گرنگيدان بە مروفەكان و كاردانەوھيان لە دۆخىكى سەختى وھك جەنگ كاردانەوھيەكى سروشتيە بۆ ھونەرمەند. لە زۆربەى بەرھەمە ھونەرى و كولتوريەكانى پەيوەست بە جەنگەو، چەمكەكان بە شيوھى رەمى پيشكەش دەكرێتھيما، كە ھەر وھە پيشى دەوترت سيمبول نيشانەيەكە، كە بىرۆكەيەك، شتىك، چەمكىك، چۆنىتى و ھتد نيشان دەدات). (كۆپەر جى سى، ۲۰۰۷: ۳). ھەندىك لەو ھيمايانە ماناي جىھانيان ھەيە و ھەندىكى تريان ماناي نەتەوھي و نەتەوھييان ھەيە. لە راستيدا بابەتەكانى ناو ھەر كاريكى ھونەرى ديدگاي ھونەرمەند و رەنگدانەوھى خولقيتەرى ئەو كارە ھونەريە پيشان دەدەن. ھونەرمەند لە كارەكانيدا رەنگ و بابەت بە كاردەھيئيت بۆ ئەوھى بگات بە باشترين ئەنجامى رەنگدانەوھى دەرونى خۆى. (بابەت لە كاريكى ھونەريدا ئەو شتانە يان روداوانەن، كە لە كارە ھونەريەكەدا نيشان دراون. ئەم بابەتە يان ئەوھى وينا كراوھ زانيارى گرنگ لەخۆدەگریت) (جىنس چارلز، ۲۰۰۹: ۲۵). ئەو تەوھرانەى لە كارە ھونەريە پەيوەست بە جەنگدا دەستنيشان كراون، كە رەنگدانەوھى ئەم روداوھ ترسناكەيە برىتين لە قوربانيەكان، بريندارەكان، پەنابەرانى جەنگ، بونى خەلكى مەدەنى، ژن، جەنگاوھ، قازانجكەرانى كاتى جەنگ، ژيانى دواى جەنگ و ئەوانى تر. ئەم تەوھرانە جەخت لەوھ دەكەنەو، كە بەرھەمىكى ھونەرى، كە لە ھەر قوناغيكدا دروست بېت تايبەتمەندى ھەيە و ئەم تايبەتمەنديانەش تايبەتمەندى و سيفەت و بىرۆكەى تىدايە كە لە ھەمان كاتدا لە بەرھەمى ھونەرى ھونەرمەندان يان ژينگەى ھونەريدا ھاوبەشن، رودەدات.

بهشی سێیه

میتۆد و جێبهجێکردنی شیکاری توێژینهوه

۱- کۆمه‌لگهی توێژینهوه:

زۆری ئهو شیوازه کارکردنه له نیو هونهرمه‌ندانانی باشوری کوردستان وایکردوه ئه‌ركه که سه‌خت بێت، بۆیه توێژه‌ر دواى لیکۆلینه‌وه‌ی ورد گه‌یشته ئه‌وه‌ی (۱۵) تابلۆی به‌دیها‌تو له‌لایه‌ن نیگارکێش یاخود هونه‌رمه‌ندانانی باشوری کوردستان (هه‌ولێر، که‌رکوک، سلێمانی، هه‌له‌بجە، ده‌وک) له‌ماوه‌ی نیوان سا‌لانی (۱۹۸۹-۲۰۱۶) به‌پێی سنوری توێژینه‌وه‌که وه‌ک کۆمه‌لگهی توێژینه‌وه‌که دیاری بکات.

۲- نمونه‌ی توێژینه‌وه:

هه‌لبژاردنی نمونه‌ی توێژینه‌وه‌که به‌شیوازی (مه‌به‌ستدار) دیاری کراوه، به‌جۆرێک له‌گه‌ڵ ئامانج و پێوه‌ر و ئاماژه‌کانی چوارچێوه‌ی تیۆرییه‌که بگونجیت له‌گه‌ڵ خه‌سله‌ته‌کانی کۆمه‌لگه‌ بانه‌رته‌یه‌که‌ی، به‌ره‌چاوکردنی ئه‌و مه‌رجانه‌ی ده‌بێت له‌بژاردنی توێژینه‌وه‌که‌دا هه‌بێت، که به‌ره‌مه‌ جۆری له‌شیوازی جێبه‌جێکردن، گۆرانکاری له‌ستایی کاره‌کان و جۆراوجۆرییه‌تی، هه‌روه‌ها بایه‌خدا‌ن به‌پۆلێنکردن یان به‌پێی کاتی به‌ده‌سته‌پێنان نمونه‌ی توێژینه‌وه‌که کاری له‌سه‌ر (۱۵) به‌ره‌مه‌ی هونه‌ری کردوه، تابلۆکانیش به‌پێی ئه‌م مه‌رجانه هه‌لبژێردراون.

أ- نوێنه‌رایه‌تی کۆمه‌لگه‌ی بنه‌رته‌ی توێژینه‌وه‌که بکات.

ب- کاره‌کان جیاوازن له‌شیواز و ته‌کنیکی کارکردن، سیمایه‌ک پون و ئاشکرایان هه‌یه.

ج- کاری هونه‌رمه‌نده‌ دیار و ناسراوه‌کانی گۆره‌پانی هونه‌رین له‌باشوری کوردستان.

۳- ئامرازی توێژینه‌وه:

بۆ گه‌یشتن به‌ئامانجی توێژینه‌وه‌که و ده‌رخستنی تایبه‌تمه‌ندییه‌کانی له‌نیگارکێشانی هاوچه‌رخ‌ی باشوری کوردستان توێژه‌ر پشت به‌سته به‌و پێوه‌ر و ئاماژه‌ی له‌نیو کۆی چوارچێوه‌ی تیۆری توێژینه‌وه‌که پێی گه‌یشتوه، که پشت به‌میتۆدی وه‌سف‌ی شیکاری ده‌به‌ستیت، که له‌سه‌ر ئه‌و بنه‌مایانه‌ رێکخراوه‌ (چاوپێخشان‌دن، سیستمی کۆمپۆزشن، ته‌کنیکی خسته‌نه‌رو، ژێده‌ر و واتا، رێپاز و ستایل).

۴- ئامرازی کۆکردنه‌وه‌ی زانیاری:

توێژه‌ر بۆ کۆکردنه‌وه‌ی نمونه‌کانی توێژینه‌وه‌که پشت به‌سته به‌ کۆکردنه‌وه‌ی زانیاری و ب‌لاوکراوه‌ په‌یوه‌سته‌کان به‌کاری هونه‌رمه‌ندان، به‌پشت به‌ستن پێیانه‌وه‌ هه‌ستاه به‌چاوپێخشان‌دنیکی راسته‌وخۆ له‌رێگه‌ی سه‌ردانیکردنی تایبه‌تی بۆ ناوه‌ند و ده‌زگا و گه‌له‌رییه‌ هونه‌رییه‌کان، مالی هونه‌رمه‌ندان یاخود له‌ئه‌رشیفی هونه‌رمه‌ندانوه‌ وینه‌ی کاره‌ هونه‌رییه‌کانی تریش به‌ده‌ست خسته‌وه، سه‌رباری ئه‌وانیش توێژه‌ر سه‌ردانی هونه‌رمه‌ندان کردوه و کۆمه‌لی چاوپێکه‌وتن له‌گه‌ڵ ئه‌نجام داو، به‌شیوه‌ی راسته‌وخۆ یاخود له‌رێگه‌ی په‌یوه‌ندی یاخود نامه‌گۆرینه‌وه‌ له‌رێگه‌ی تۆره‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌ کانه‌وه‌ (ئۆنلاین) گفتوگۆی له‌گه‌ڵ ئه‌نجامداو کاره‌کانی به‌ده‌ست خسته‌وه.

۵- میتۆدی توئینهوه:

توئهر میتۆدی (وهسفی شیکاری) لهشیکردنهوهی نمونهکانی توئینهوه کهیدا بهکارهیناوه، بههۆی گونجانی تایبهتمهندییهکانی ئهو میتۆده لهگهڵ سروشتی توئینهوه که و ئامانجهکانیدا.

شروقهی شیوه نمونهکانی توئینهوه:

۱- نمونهی یه کهم:

ناوی هونهرمه‌ند: رېښوار سه‌عید

ناوی تابلۆ: قوربانیانی هه‌له‌بجه

سالی به‌دییه‌نان: ۱۹۸۹

مادهی به‌کارهاتوه: که‌ره‌سته

گواش له‌سه‌ر کارتۆن

پێوانه‌ی تابلۆ: ۸۰سم × ۵۰سم

خاوه‌نداریتی: هونهرمه‌ند خۆی

۱- چاوپێخشانندن:

شیوه‌ی (۱)

له قه‌باره‌یه‌کی لاکیشه‌ی ستونیدا هونهرمه‌ندی دیاری کورد (رېښوار سه‌عید) تابلۆیه‌کی نه‌خشانده‌وه که گرافیک ئاسایه، چونکه ئه‌گه‌ر تابلۆکه دابه‌ش بکه‌ین بۆ چوار به‌ش، ئه‌وا یه‌ک له‌سه‌ر چواری تابلۆکه و به‌دیاریکراوی به‌شی لای خواره‌وه‌ی تابلۆکه بریتیه‌ی له پانتاییه‌کی لاکیشه‌ی ئاسۆی باکگراوه‌نده‌که به‌ره‌نگی ئۆکه‌ری کیش‌لوه، پاشان لاکیشه‌یه‌کی دیکه‌ی به‌ره‌نگی ره‌ش و سپی له‌سه‌ر نه‌خشێنراوه، که پێنج فه‌یسی. ئاراسته‌ جیاوازی تێدا یه‌ و وزارشت له سیمای جیاواز ده‌که‌ن، له‌ژێر ئه‌م پارچه‌ لاکیشه‌یه‌ دو هێڵ به‌ره‌نگی شین راکیش‌لۆن که خه‌تێکی ره‌ش به‌ژێریدا هاتوه، سێ به‌شی دیکه‌ی تابلۆهونه‌رییه‌که یه‌ک پارچه‌ن و تیایدا فیگه‌ری پیاوێکی کورد به‌جلوبه‌رگی کوردیه‌وه به‌قه‌باره‌ی گه‌وره‌ له‌ناوه‌ندی تابلۆهونه‌رییه‌که ده‌رده‌که‌وێت، که به‌ره‌نگی شین پرکراوه‌ته‌وه، ده‌ست و ده‌مو چاویشی. ره‌نگی کریمی له‌خۆ ده‌گرێت پێلاوه‌کانیشی. قاوه‌یه‌ی کال له‌گه‌ڵ پشت‌پێنکی نیلی هاوکات ئاوی لایینی گشتی فیگۆره‌که به‌ره‌نگی ره‌ش کیش‌لوه، ناوه‌رۆکی ئه‌م فیگۆره‌ش دیسان کۆمه‌ڵی فه‌یس گوزارشتکار له‌خۆ ده‌گرێت، ئه‌میشیان هه‌ر تاییکی گرافیکه‌، هه‌روه‌ها باکگراوه‌ندی گشتی ئه‌م تابلۆ هونه‌رییه‌ پێک هاتوه له‌کۆمه‌ڵی فه‌یسی. گرافیک که به‌ره‌نگی ره‌ش و قاوه‌یی کال کیش‌راوه هه‌ریه‌که له‌و فه‌یسانه ده‌ربڕینیان له‌حاله‌تێکی سایکۆلۆجی جیاوازه.

۲-سیستمی کۆمپوزیشن:

سیستمی گشتی کۆمپوزیشن ئەم کارە ھونەرپەرێیە لەوێنە یە کەیدا لاکیشەیی ستونییە و لەناوەرۆکیشتدا چوارگۆشە و لاکیشە و سیگۆشە بەئاراستە ی جیاواز لەخۆدەگرێت. کەبەرئەنجامی بەناویە کداچونی شیوە و یە کە بونیادنراوە کانی تردا، کەبەشی سەرەوێ کارە ھونەرپەرێیە کە بەفۆرمە لاکیشە و سیگۆشە کان کۆتایی ھاتووە و بەشی لای خوارووەش لاکیشەیی ئاسۆی سیگۆشە لەخۆگرتووە، لەئاکامدا دەتوانین بڵێین فۆرمی گریمانەیی و ھەژمونی فۆرمی فیگۆرە کوردییە کە بەسەر کۆی بونیادی تابلۆ ھونەرپەرێیە کەدا زالە، چونکە دواجار پەییوەندی بونیادنەرانی بەشەکان تابلۆ ھونەرپەرێیە کە لەسەر بھەمای فۆرمە ئەندازەیی و شکلە ئەندازەییەکان چیک کراوە جۆلە ی ستونی ئاسۆی لەم کارە ھونەرپەرێیەدا بەردەوامی ھەبە و خاڵێکی ئەرنی بەھێزی بە دارشتنە کە بەخشیوە، پێدەچێت ھونەرماند و یستییەتی ئەم فۆرمە ئەندازەییانە خزمەتێکی بەھێز بەریتیمی گشتی تابلۆ ھونەرپەرێیە کە بکات.

۳-تەکنیکی خستەرو:

ھونەرماند مامەلەییەکی کارامە و شارەزاییانە ی لەگەڵ کەرەستە ی کارکردنە کە ی کردووە، کە رەنگی (ئەکرلیکە لەسەر کارتۆن) بە پشت بەستن بە باگراوەندی ئەزمونی تاییبەت و دەولەمەندی خۆی، ھەر بۆیە ھەمە چەشنییەکی شیوە ی لەم کارە ھونەرپەرێیەدا ھەستی پێدەکەین و تەکنیکی گرافیکی و اتا تاریکی و رونی بە کارھێناوە و رەنگە کانیشی. کەم کردوونەتەووە. ھاوکات چری رەنگی کەم کردوونەتەووە و ئەمەش بە ئامانجی بەخشینی سەتھێکی ساف و تەخت سەرباری وەشانندی روی ھەندی یە کە بونیادنراو چارەسەری ئەم تەکنیکە لەدووباردا کراوە جارێک ستونی و جارێکی دیکە ئاسۆی، چونکە ھونەرماند و یستویەتی بەرەنگ و ھیل گوزارشت لە کارە ھونەرپەرێیە کە ی بکات و رەنگەکانی ئەم تابلۆ ھونەرپەرێیە بریتیە لە رەنگی رەش و شین و قاوہی کال بەپلەبەندی تۆناتی رەنگییەووە کەمتر ھانای بۆ تیکەلکردنی رەنگەکان بردووە، ھەر پەرەییە کیش لەرەنگ بەشیکی دیاری کراوی لە کارە ھونەرپەرێیە کە بۆ خۆی داگیرکردووە، بەرئەنجامی ئەو پەییوەندییە رەنگانە چارەسەری ھەستی دور و نزیک، چونکە کارە ھونەرپەرێیە کە تاییپکی گرافیک پێبەخشرلووە، کەواتە ئەم سیستەمە تەکنیکییە ی ھونەرماند بە کاری ھیناوە گونجاو لەگەڵ بیرۆکە ی سەرەکی کارە ھونەرپەرێیە کە.

۴-ژێدەر و ناوەرۆک:

ناوەرۆکی ئەم کارە ھونەرپەرێیە لە روی واتاییەووە دەلالەتە لەوێ کە ھەمیشە و لاتانی دراوسی و نەیارانی کورد بە گشتی چاویان لەسەر کیان و سەرورە ی کوردە و نایانەوێت سەربەخۆ و خاوەن کیانی تاییبەتی بن، ھونەرماند ئەمە ی لە رێگە ی ئەو ھەمو فەیسە باگراوەندی فیگەرە کوردییە کە گێراوەتەو بەھۆی کۆمەلێ فەیسە—گرافیکی لە باگراوندەووە لە فۆرمی گشتی فیگەرە کوردییە کە دەروان و ھیمای جیاوازی بۆ دەکەن ھەر لە تورەبون و چاوەفکردنەووە و ترسان و تۆقاندن فۆرمی دەربڕینخوازی فیگۆرە کوردییە کەش لە حالەتی دۆشدامان و تیرامان دای، چونکە کاریگەری جەنگ و زیانەکانی بووەتە ھۆی چەوسانەووە و مالتویرانی بە درژایی میژو. بۆیە چیتەر نایەوێت قوربانی زیاتر و زیاتر ببەخشیت، بەلکو دەییەوێت مامەلەییەکی لۆژیکی و تەندروست لەگەڵ نەیارەکانی بکات، ئەو پێنج فەیسە ی کە لەنێو پارچەییەکی لاکیشەیی بەشی خوارووە ی تابلۆ ھونەرپەرێیە کەدا ئاماژە ی بۆ ئەو قوربانیانە ی گەلی کوردە، کە سالانیکی زۆر دەییەخشن بە چەشنێک کە کاریگەرپەرێیەکانی جەنگ لەسەر تاکی کوردی بووە بە کولتور.

۵-رێباز و ستایل:

دیاریکردنی رپیاز و ستایلی ئەم کاره هونهریه رۆن و ئاشکرایه، که شیوازیکی گرافیکی مۆدێرنه به تایپیکی کوردی خۆمائی، که هه لگري گوتاریکی کراوه و دوره له شیوازی کۆپیکردنی به لکو خاوهن تایبهتمه نی و ئەفراندنی سهربهخۆیه و ئەمانه ئەو خاسیه تانه، که شیوازی کارکردنی ئەو تابلۆیهی هونهرمه ند (رپیوار سه عید) ی پیدداری ده کری ئەوه جگه له وهی خهسله تیکی ناسکی و سه رنجراکیشانی پێوه دیاره.

۲-نمونه ی دوه م:

ناوی هونهرمه ند: ئاكو غه ريب

ناوی تابلۆ: بيناو

سالی به ديهينان: ۲۰۱۴

ماده ی به کارهاتوه: ئاو رهنگ و مه رهکب

پێوانه ی تابلۆ: ۴۰سم x ۳۰سم

خاوهنداريتی: هونهرمه ند خوی

شیوه ی (۲)

۱-چاوپێخساندن:

تابلۆیه کی ئاوی هونهرمه ند (ئاكو غه ريب) شیوازیکی نیمچه کاریکاریستانه یه پیکهاتوه له سی فیگوری مرؤف دوانیان نیر و دانیه کیان می له شیوه ی سیگۆشه دا لای ته نیشه وه پیاویک به پۆشاک کی کوردیه وه له پشته وه لای چه پی ژنیک به پۆشاک کی کوردیه وه له پشته وه لای راست پیاویک به پۆشاک کی سه ربازییه وه به چه شنیک هه رسیکیان له حاله تی جو له کردندان هه ر یه که یان ده ستیکیان به رز کردوه ته وه بۆ رێگریکردن له سی فیشه کی هاوێژراو وێرای ئەوه ی پیاوه کورده که ی لای پشته وه به ده سه ته که ی تری هه سه ره ی زه وی له ئامیز گرتوه هه رسی فیگۆره که ش له سه ر زه وییه کی لار کیشراون باگراوه ندیشیان بۆشه و بۆشایی ئاسمان ته نها به لای خواره وه رهنگی شینی داوه تی ئەمه جگه له وه ی هه مان رهنگ به هه سه ره ی زه ویش به خشرلوه رهنگی پۆشاک کی سیفیگه ره که ش بریتین له تۆکه ر و ره ش و قاوه پی رهنگ پێش فیشه که کانیش رهنگی قاوه پی یان وه رگرتوه و به به زمانی ئینگلیزی له سه ریان نوسراوه (DAESH).

۲-سیستمی کۆمپۆزشن:

هونهرمه ند ئەم کاره هونهریه ی به جوړیک دارپشته که ئاماژه کانی رۆن و ره وانن فیگه راکانیش مه به سستی کاره هونهریه که رۆن ده که نه وه و دارپشته که ی سیگۆشه یه کی نیمچه ته واو گه وره یه ئەمه سه ره باری ئەوه ی له فه زایه کی واقعیشدا کیشراوه به شیوه یه کی گشتی فۆرمی هه ژمونگه رای سی سه ر رۆبه ره نیگار کیشراوه که له سه ره وه ی فیگه ره که نه وه سه ره چاوه ده گری ئەم تاکسه نته ریه ش له رپی ئەو ته کنیکه رو ته خته گشتگیره وه به ده سه ته اتوه که رهنگی ئاوی کیشراوه هه رچه نه ده شیوه ی گشتی کاره هونهریه که وه واقیعه به لام به هو ی گه وره ی ده سه ته که نه وه کاره

هونهرييه كه فۆرميكي كاريكارستانه وه رگرتوه له رپي سيسته مي روكاري رهنگييه وه له گهل ئاسماني روه نيگاركيشر.لوه شينه كه دا دهتوانين بلين هونهرمه ند سيسته ميكي دارپژراوي واقعي بارگوي به كاريكاريست به دي هينا.

۳-ته كنكي خستنه رو:

هونهرمه ند خواستي وا بو شيوهي كاري كارستانه به ئافرئينت بويه په ناي بو رهنكي ئاوي بر دوه چونكه به زوري بو كاري كاريز رهنكي ئاوي به كار دههينريت به لام ليردا جياوازتر له كاري ئاوي شه فافيت كه متر دههينريت و رپزيه رهنكه كانيش كه من كه له چهند رهنكي كدا قهتيس كراون هونهرمه ند بهم دارپشتنه ي ته كنكي تايهتي به كاري ئاوي داوه كه هاوسه نكي تهواو كاريكي ئه فراندوه له سهر روي كاره نيگاركيشانه كه ي ئه مهش له پيناو كاراكردي بونيادي كاره هونهرييه كه ي هيچ شيويه كي زبري و ئه ستوري له م كاردا نابيني و ساويكي روتهخت و رپكه هيليش رولتيكي سهره كي هه يه كه بو ئاوي لاي فيگه ره كان كيشر.لوه ته نه كان له يه كترى جيا ده كاته وه كه ده رئه نجام و وزه ته عيبريه كاني هونهرمه ند ده رده خات.

۴-ژندهر و واتا:

نا بو جهنگ به لي بو خوشگوزهراني و ئاوه داني په يامي سهره كي پشت كاره هونهرييه كه ي به وه ي ههرسي فيگوري نه خشير و ده ست به روي فيشه كه وه ده نين بو ريگريكردي له خستنه وه ي كوشتار و مالمو پراي و تيك داني ژينگه هاوكت سهر باز و هاو لاتي پي كه وه به رگري له خاك و نيشتمان ده كه ن ئه مهش حاله تيكي نوي و ده گمه نه له ميژوي كورده چونكه له رابردودا هاو لاتي له به ريه ك بو سهر باز له به ريه كي تر، به لام ئه م جاره ئاشتي خوازن و دزي كولتوري جهنگ و كاريگهرييه كانين بو ئه مهش هونهرمه ند ويستويه تي كلتوري جهنگ بكا ته نوينه رايه تيكردني ئاشتي و پي كه وه ژيان بو گه يشتن به و ئامانجه پو شاك ي كوردي ره سه ني هه لژاردوه نه ك ئه و پو شاكه مو دي رنه ي ئيستا به سهر ناوه كاني كورد زاله.

۵-رپيازو ستايل:

ئه م بونياتنه و ئه م شيوازه له ته كنكي هونهرمه ند (ئاكو غه ريب) دا ناسراوه له رپگه ي ئه م ئه زمونه وه جهخت له سهر تايپيكي تازه ي ئاوي ده كاته وه بو خستنه وه ي روداو و گه ليكي تو ماركراو كه بينه ري كورد پي ئاشنايه كاره كه ش تاكسه نته ره و ته عيره له ديمه نيكي په راوژخراو كه ئاشنتي و خوشگوزهرانييه ئه م ده يه وي ت پيان بلتي به رپيازنيكي رپاليزمي كاري كارستانه ي ناشه فاف بابه تيكي ئيستاتيكي ته عيبركراوتان پي ده گه يه نم.

نمونه‌ی سییه‌م:

ناوی هونه‌رمه‌ند: نازحه‌کیم

ناوی تابلو: ئاسنی ژه‌نگاوی

سالی به‌دییه‌نان: ۲۰۱۶

ماده‌ی به‌کارهاتوه: میدیای تیکه‌لاو

له‌سه‌ر پلیتی ئاسن

پێوانه‌ی تابلو: ۱۰۱سم × ۱۰۱سم

خاوه‌نداریتی: هونه‌رمه‌ند خۆی

۱- چاپی‌خش‌اندن:

شیوه‌ی (۳)

روبهری چوارگۆشه‌ی ئەم کاره هونه‌رییه له‌سه‌ر پانتاییه‌کی ته‌ختی ئاسن بونیاد نراوه که ره‌نگی خاکی به‌سه‌ردا پرژێرا به‌جۆرێک ئە‌گەر تابلۆ هونه‌رییه‌که‌ دابه‌ش بکه‌ین بۆ دوو سێ گۆشه‌ سێ گۆشه‌یه‌کی به‌ ئاراسته‌ی لای راست و بۆ سه‌ره‌وه‌ ره‌نگی فلاتی سێی له‌ خۆ ده‌گرێ سێ گۆشه‌ی دوه‌میش به‌ ئاراسته‌ی لای چه‌پی ره‌نگی گۆن له‌خۆده‌گرێت که‌ بریتییه‌ له‌ له‌ تۆکاکی ئۆکه‌ر قاوه‌یی پاشان کۆمه‌ڵی ته‌لی ئالۆسکاوی له‌ ناوه‌ندی تابلۆ هونه‌رییه‌که‌دا دانراون لای خواره‌وه‌ش به‌ ئاراسته‌ی لای چه‌پی سندوقێک فیشه‌کی سه‌ره‌هه‌لبچراو به‌ تابلۆ هونه‌رییه‌که‌ی لکێنراوه‌. کۆی بونیادی باگراوه‌ندی چێکراو بۆ ئەم کاره هونه‌رییه‌ سیمایه‌کی ژه‌نگ هه‌لگرته‌ ده‌به‌خشیت که‌ هونه‌رمه‌ند ئامانجی باگراوه‌ندی ئەم کاره هونه‌رییه‌ له‌گه‌ڵ ته‌ل و سندوقه‌ فیشه‌که‌دا بگۆنجه‌یت که‌ میدیا جیاوازه‌کانی به‌کارهاتو له‌ کاری هونه‌ریدا ماتریالی ئاسن که‌ له‌گه‌ڵ ماتریاله‌ سه‌ره‌کییه‌که‌ی بونیادی کاره‌که‌دا که‌ روبه‌ری ته‌خته‌که‌یه‌ گونجاوه‌.

۲-سیستمی کۆمپۆزشن:

سیستمی کۆمپۆزشنی ئەم کاره هونه‌رییه‌ خۆی له‌ قه‌ره‌ی دوو شیوی ئە‌ندازه‌یی بازه‌یی تیکشکاو و لاکیشه‌یی سومکدار ده‌دات له‌ پانتای چوارگۆشه‌ی فراواندا خالی سه‌روه‌ری ئەم کاره هونه‌رییه‌ قوتوی فیشه‌که‌که‌ی بۆته‌ چه‌قی بابته‌ له‌م روبه‌ره‌ بنچینه‌یه‌دا ته‌له‌ ئالۆسکاوه‌کانی ده‌بنه‌ خالی ته‌واوکاری کاری سه‌روه‌ری بۆ فۆرمه‌ به‌رجه‌سته‌که‌ ئە‌گه‌رچی بابته‌ له‌م کاره هونه‌رییه‌دا هه‌یه‌ به‌لام خالییه‌ له‌ فیگه‌راتیف ئە‌وه‌ی هه‌یه‌ دوو ئایکۆنی سه‌ره‌کین که‌ ئاوێته‌ی یه‌کتر بون له‌سه‌ر روی کاره هونه‌رییه‌که‌ بون به‌ توخمی یه‌که‌م که‌ ده‌ره‌نجام ئەم بارسته‌انه‌ له‌گه‌ڵ ره‌نگی به‌کارهاتو به‌باگراوه‌ند شیوه‌یه‌کی هاوسانگ پێک ده‌هێنن.

۳-ته‌کنیکی خسته‌نه‌رو:

خانمه هونهرمه ندى كورد (ناز حه كيم) به شيويهه كى گشتى ئه وهى به سهر شيويهه كار هونهرييه كهيدا هاتوه كه رهستهى جياوازه به شيويهه كى پۆپ ئارتانه بونيئاواوه، هاوكات رههه ندى ريسايكلين له خو ده گریت، چونكه كه رهستهى بئكه لك و پهراويزخراوى له كارى هونهرى دا زيندو كرده ته وه و جوانيهه كى هونهريانهى پى به خسيوه بۆ ئامانجيكى مه به ستهدار ته كننكى دابه شكردى رهنك له باگراوه ندى ئه م كار هونهرييه دا زبر و چر و وه شينراو تاوه كو وئيهه كى واقعى به پارچه ئاسننكى ژهنگ هه لگرتو به خستى و له گه ل پارچه لكينراوه كاندا گونجاو بئى.

٤-ژيندهر و ناوهروك:

ناوهروكى كار هونهرييه كه زيندو كرده وهى پاشماوه كانى جهنگه له يه كهيه كى هونهريدا كه سندوقه فيشه كى سه رهه لېچراو ئاماژه به بۆ كراوهى جهنگ له هه مو سه رده مه كاندا واته هيشتا مه ترسييه كانى جهنگ ماون و به رده واميان ههيه كه ده بئى مرؤفايه تى به تاييه ت كۆمه لگه كى كوردى له م ئاسته دا وشيار بن له به رامبه ر كۆمه لى ته لى ئالۆسكاوى كه ئاسه وارى جهنگه كه ئاسه وارى جهنگه يه ك له دوايهه كه كانى ناوچه كهيه كه ده لاله ته له ته لبه ندى كورد و سنوردار كوردى ئازادى به گشتى و ئازادى راده ربرين به تاييه تى كه ئه م ديارديه تا هه نوكه له ناو ئيمه دا به رده وامى ههيه ئه م كار هونهرييه به رجه سته كراوه ليكۆلينه وهيه له كاريگه رييه كانى جهنگ له باشورى كوردستان كه وه ك نه ريتيك بوه به كولتور له كايه كى هونهرى نيگار كيشاندا بۆيه هونه رمه ند ويستويه تى به دواى ئه و رينگانده دا بگه ريت كه ده توانن ببنه هوى رهنگانده وهى كولتورى جاك له ناوهروك و شيواز و فۆرمى نيگار كيشانه كهيدا، چونكه ده شزانى كار كردن له سهر جهنگ له له لايه ن ببنه رانى كورده وه پيشوازييه كى كه مى لى ده كريت هونه رمه ند به مه شه وه نه وه سته وه به لكو بۆ ولات ئه و زه مينه سياسى و كۆمه لايه تيانده كى جهنگى داوه ته وه كه ده كريت تا هه نوكه ش زه مينه بۆ كه و ته وهى جهنگى كى تر له بار بئى.

٥-رپيازو ستايل:

بۆ ديارى كوردى رينگه كى ئه م كار هونهرييه ده بئى بگه رپينه وه بۆ كولتورى هونه رمه نده شيويهه كاره كانى دهيه كى شه سته كانى سه ده كى بيسه به ديارى كراو يش هونه رمه نده كانى پۆيه كان ئه و دهيه به به نمونه كى (رهوشه ن بېرگ) كه روبه رى تابلۆ له دو ره هه ندى فلات رزگار كرد و ماتريالى به رجه سته كراوى بۆ تابلۆكانى زياد كرد ئه وه ش واى كرد تابلۆ له ره هه ندى دورى ساخته كراو رزگار كرد ره هه ندى سييه كى به رجه سته كراوى به تابلۆ به خشى. به مه ش تابلۆى شيويهه كارى چوه قوناغى هاوچه رخه وه له م سۆنگه يه وه ده توانن بلين ئه م كار هونهرييه (ناز حه كيم) كاريكى ته واو هاوچه رخه سه ر به نه ريتى پۆپ ئارته كانه جگه له وهى ره هه ندى ريسايكلينيش له خو ده گریت.

به شى چواره م:

ئه نجامه كان:

ئه نجامى توژينه وهيه ك به ناوى "كلتورى جهنگ له هونهرى نيگار كيشيدا" به نده به شيوازه تاييه ته كانى توژينه وه و دۆزينه وه كانى توژينه وه كه، به لام هه نديك له ئه نجامه ئه گه رييه كان ده توانن برى بى بن له:

١-ناوهروك: زۆر جار بابته تى تابلۆكان ده توانن ديمه نى جهنگ يان پاشهاته كانى ململانى وئىناكه ن، رهنكه هه مو هونه رمه ندان ئامانجيان گه ياندى واقيع و هه ست و و گپراوه وه به ره كانى جهنگ ئازاره كانى خه لكى مه ده نى يان ئه و پروپاگه نده كى په يوه ستن به شه ره وه بئى.

۲- شىواز: شىوازی نىگارکيشان به پى کولتورى جهنگ ده توانيت جياواز بىت، له لايه کى دىکه وه، هونه رى دژه جهنگ توخمه ئه بسترakte کان يان هىما داره کان به کاربهيتىت بۆ ته حدای نوينه رايه تىيه نه رىتىيه کان و گه ياندنى نارهايه تىيه کان.

۳- فۆرم: فۆرمى نىگارکيشان ده توانيت له ژىر کارىگه رى کولتورى چه ندا بىت له رىگه ي ته کنىک و مىدىاى جۆراوجۆره وه، له کاتى جهنگدا هونه رمه ندان ده توانن تا قىکردنه وه له سه ر که ره سه ته ي ناته قلىدى بکه ن يان ته کنه لۆژىاى نوئ به کاربهيتن بۆ ده رپىنى ئه و توندوتىژى، يان و ترانکارىيه ي به هۆى ململانئيه وه دروست ده بىت.

ده رئه نجامه کان:

۱- توئژه ران له ئه نجامى توئژينه وه که ياندا گه يشتن به وه ي که هه مىشه هونه ر له نىو جهنگه کاندا ئاماده ي هه بوه، به رده وام له گۆرانکارىدا بوه، به شىوازو مىدىه مى جياواز کارىيان له سه ر کردوه.

۲- تابلۆکانى جهنگ رىگه يه که بۆ به دۆکۆمىنتکردنى ئه م مۆژه و پاراستنى ياده وه رى خه بات و قورىانىدانى گه لى کورد.

۳- تابلۆى جهنگ ئامرازىکى به هىزه بۆ وشىيارکردنه وه ي خه لک له کارىگه رىيه کانى جهنگ له سه ر کۆمه لگا بۆ به ره و پىشه وه بردنى ئاشتى و ئاشته واپى.

راسپارده کان :

توئژه ران ئه م ناو نىشانانه يان دىارى کردوه بۆ ئه وه ي توئژه رانى دواى خۆى بتوانن توئژينه وه ي له باره وه بکه ن له به ر فراوانى ناو نىشانه کان.

- ۱- کولتورى مردن و له ناوچون له تابلۆکانى جهنگى سه ده ي بىسته مدا
- ۲- کايگه رى جهنگ و پىاو سالارى له هونه ردا
- ۳- سىاسه تى شه رانگىزى له تابلۆکانى جهنگدا.

سەرچاوه:

- ئاشفته، ئەمیر (۱۹۹۹)، کۆمەڵناسی جەنگ و ھێزە نێزامییەکان، بۆلاوکراوەی ئارماغان.
- پیرۆز عبدالحسن. سولەیمان حشمەت رەزا (۲۰۱۲)، چەمکی جەنگ لە فەلسەفەیی ھونەری نیچەدا. چارەگی فەلسەفەیی مەعریفی. ژمارە 67.1.
- رید ھێریت (۱۹۸۶)، فەلسەفەیی ھونەری ھاوچەرخ، وەرگێڕانی موحسین فەرەمەرزى، تاران: بۆلاوکراوەکانی نیگا.
- زیائی، حسام و عەلى سەفاي (۲۰۱۰)، لیکۆلینەوھەیکى کۆمەڵناسى لە گوتارەکانى شیعری جەنگى سەپینراو، گۆفاری ئەدەبیاتی بەردەوامى، زانکۆی شەھید باھۆنارى کرمان، سالى یەكەم، ژمارە دوھم.
- زەنجانی، حەبیبوڵلا (۲۰۰۱)، کۆچبەری، تاران: بۆلاوکراوەکانی سمەت.
- فرۆید زیگمۇند (۱۹۱۳)، خنجى موحەممەد عەلى، تەوتەم و تابۆ، بۆلاوکراوەکانی نیگا.
- قوربانى نەژاد ریباز، فەرەجى راد عەبدولرەزا (۲۰۱۶)، رۆنکردنەوھى کارىگەرپى ھۆکارە کولتورىیەکان لەسەر گرژی و ململانی لە رۆژھەلاتى ناوھەراست، گۆفاری چارەکی توێژینەوھى نێوان کولتورەکان، ژمارە ۲۸.
- مۆکریانى ھەژار (۱۹۹۰). فەرھەنگى ھەنبانە بۆرینە، کوردی بۆ کوردی. چاپى یەكەم. تاران.
- نیچە (۱۹۹۸)، حیکمەت شادان، وەرگێڕانی حەمەد فولادوھند، تاران: بۆلاوکراوەکانی جامی.
- نیچە (۱۹۹۸)، ئیرادەى دەسەلات، وەرگێڕانی مەجید شەریف، تاران: بۆلاوکراوەکانی جامی.
- ھۆی جەر، ھارى (1970)، گۆرانکارییە زمانەوانى و کولتورىیەکان، مەنۆچنەر غەیبى، کولتور و ژيان، ژمارە ۷۹.
- یونسکۆ (۱۹۹۹)، کولتورى ئاشتى و یونسکۆ، وەرگێڕانی کۆمىسیۆنى نیشتمانى بۆ یونسکۆ-IRA، کۆمىسیۆنى نیشتمانى بۆ یونسکۆ-ئێران. تاران.

روزنتال، ویدین ۱۹۸۵. الموسوعة الفلسفية، ت: سمیر کرم، ط ۵، بیروت، دار الطليعة للطباعة و النشر.

Audoin-Rouzeau, Stéphane / Becker, Jean Jacques (eds.): Les sociétés européennes et la guerre de: 1914-1918)) Nanterre 1990; Audoin-Rouzeau, Stéphane / Becker, Jean-Jacques / Krumeich, Gerd (eds.): Guerres et cultures, 1918-1914, Paris 1994.

Bateson ,Geoff. Art and war. The Word's The Thing. 2021

<https://thewordsthething.org.uk/?p=926#>

Hornr, John:(2019) End of a Paradigm? The Cultural History of the Great War, in: Past & Present 1/242, (2019), pp. 192-155.

Mucci, C. (2013). Beyond Individual and Collective Trauma: Intergenerational Transmission, Psychoanalytic Treatment, and the Dynamics of Forgiveness. London: Karnac.

Rashed Uz Zaman (2009) Strategic Culture: A "Cultural" Understanding of War, Comparative Strategy

Van Creveld, Martin (2021) , Culture of War, Tantor and Blackstone Publishing; Unabridged edition

پەراویز:

1. گۆرنیکا ناوی بەناوبانگترین تابلۆی نیگارکێشی ئیسپانی پابلۆ پیکاسۆیە (١٨٨١-١٩٧٣)، که ئاماژەدانه به بۆردومانکردنی گوندی گۆرنیکا له باکوری ئیسپانیا له له لایه ن فرۆکه بۆمبێژکه ره کانی ئەلمانی نازی له ٢٦ ی نیسانی ١٩٣٧.
 2. تهوتم و تابو: هه‌سه‌نگاندنی ژیا‌نی رۆحی ئینسانه وه‌حشییه‌کان و کێشه‌ ده‌رونییه‌کان ناوی کتێبیکی سیگمۆند فرویدیه که له‌سالی ١٩١٣ له‌ژێر ناوی Totem und Tabu: Einige Übereinstimmungen im Seelenleben der Wilden und der Neurotiker له‌ ئەلماندا له‌ چاپدرا و ب‌لاوکراوه.
- <https://mandegardaily.com/?p=23853>